

Проф. др Драгољуб Р. Живојиновић

ИТАЛИЈА И „БОЖИЋНА ПОБУНА“ У ЦРНОЈ ГОРИ 1919. ГОДИНЕ

У једном од наших ранијих радова изразили смо намеру да потпуније испитамо природу и обим учешћа Италије, њених политичких и војних структура и пропагандних агената у окупљању ројалистичких снага у Црној Гори после завршетка светског рата и припремању такозване „божићне побуне“, која је избила почетком јанура 1919. године.¹ Новооткривени материјали италијанске провинијенције баца много нове светлости на збивања у Црној Гори уопште и улогу италијанских окупационих снага и агената у припремању „божићне побуне“ посебно. То захтева да преиспитамо досадашња знања о томе питању.

О „божићној побуни“ писало се доста у југословенској историографији, како старијој тако и новијој. Писало се углавном на основу праће и сведочанства србијанског и црногорског порекла, службене преписке, сећања неких учесника у тим збивањима, судских изјава и другог. Непознавање италијанске грађе спречило је да се о томе говори потпуније, иако је већина аутора који су се бавили овим питањем била свесна италијанске улоге у збивањима која су довела до побуне. Светозар Томић, један од активних учесника тих збивања, писао је да су присталице независне Црне Горе „потпомогнуте агентима са стране“, дигли контрареволуцију са циљем да пониште одлуке Велике народне скупштине.² Много више података о томе пружа

¹ Д. Живојиновић, *Италијанско-црногорска војна конвенција из 1919. године*, Гласник Цетињских музеја, књ. XI (1978), 10.

² С. Томић, *Десетогодишњица уједињења Србије и Црне Горе*. Братство XXIII (Београд 1929), 62. — Томић говори о покушају Италијана да продру у Цетиње 20. новембра 1918. године и наредби да се у томе онемогуће.

жа Јован Тетковић. Он тврди да су Италијани отворено радили за краља Николу давањем новца и савета, да је у Бару било више од 1000 а у Улцињу и Вир-Пазару неколико стотина италијанских војника. Наводи да су локалне власти у Бару обавештавале Извршни народни одбор на Цетињу о деловању Италијана. Одлуку о дизању побуне донели су присталице краља Николе после прихватања одлуке о уједињењу у Подгорици; тражили су сарадњу и подршку Италијана, а њихов вођа Јован Пламенац био је задужен да са њима ступи у додир.³

Димитрије Вујовић опширно се позабавио овим питањем, износећи више разлога који су довели до избијања побуне, међу којима је била и делатност Италије и њених агената.⁴ Вујовић наводи покушаје италијанских трупа да дођу на Цетиње са циљем да пруже подршку присталицама краља Николе — „зеленашима“ и утичу на исход избора за Подгоричку скупштину, описује делатности „зеленаша“ (састанци, преписка) и захтеве да им Италија пружи подршку. Упркос одбијања „зеленаша“ да прихвате тврдње о италијанском учешћу у припремању побуне, утврђено је да су Италијани пребацивали своје и црногорске агенте у Црну Гору, растурали „Глас Црногорца“ одржавали везе са побуњеничким вођама преко команди у Бару, Вир-Пазару и Котору, прихватили поражене побуњенике у Албанији и касније их преbacили у Италију. Без обзира на наведено, аутор тврди да је немогуће утврдити колико је било учешће Италијана у припремању побуне. По његовом уверењу „божићна побуна“ није дело Италије и краља Николе и није „увезена“ споља, побуна је била унутрашња ствар.⁵ Мање-више исте аргументе, иако у оштријем облику, понавља и Саво Брковић. Он допушта да је Италија могла да утиче на избијање побне, али то одбацује тврдњом да на суђењу организаторима побуне Италија и краљ Никола нису били споменути. Тај аргументат не мора да значи много, као што ће се видети. Брковић закључује да нема доказа да је побуна инспирирана споља.⁶ Користећи се радовима југословенских истраживача, совјетски историчар Ј. А. Писарев тврди да су присталице краља Николе уживале подршку Италије и да је она користила „зеленаше“ за своје циљеве.⁷

³ Тетковић, *Ујединитељи Црне Горе и Србије*, (Дубровник 1940), 268, 334, 336, 343.

⁴ Међу њима наводи следеће: начин на које је извршено уједињење, поступци власти, економска ситуација, личне амбиције појединаца, незадовољство неких личности, итд. Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, (Титоград 1962), 331.

⁵ Исто, 322—333, 340—343, 344—347.

⁶ С. Брковић, *О постанку и развоју црногорске нације*, (Титоград 1974), 207—214.

⁷ Ју. А. Писарев, *Србија и Черногогория в первой мировой войне*, (Москва 1968), 336.

У неколико радова дотакли смо се, узгред, овог проблема, користећи за то грађу иностраног порекла, укључујући и италијанску. Потврдили смо већину раније изнетих аргумената, али додали и неке нове. Указали смо да је италијанска влада настојала свим средствима да спречи споразум између Црне Горе и југословенске владе, да је одлучно протестовала против француског држања у време „божићне побуне“, да су италијанске војне власти у новембру и децембру 1918. године снабдевале „зеленаше“ оружјем, да су се италијански гарнизони на обали стално појачавали, да је Ђузепе Балдачи, италијански агент, одржавао веза са „зеленашима“, тражио од њих да раде за краља Никољу и потајно им обећавао помоћ, да је Италија искористила побуну да на конференцији мира у Паризу покрене проблем Црне Горе и измени француску политику према њој. Италијанска Врховна команда била је спремна да интервенише у циљу заштите италијанских интереса у Црној Гори, а генерал Пјетро Бадолџо, заменик начелника Врховне команде, предалагао је да савезничке групе заузму Цетиње и Подгорицу. Генерал Сетимио Пјаћентини, командант италијанских снага на Балкану, нији ни покушао да демантује тврдњу да је италијанска команда помагала у припремању побуне. Министар иностраних послова Сидни Сонино залагао се да се не говори о пореклу побуне и детаљима „који би могли да укажу на делатности које су обавили наши агенти“ Сонино је признао да је италијанска влада, преко својих војних и цивилних агената, подстакла избијање „божићне побуне“ Указали смо и на улогу Мила Вујовића, министра финансија нејске владе, у одржавању веза између италијанског министарства рата и „зеленаша“.⁸

Све то показује да је Италија, политички, војно, финансијски и пропагандно, била уплетена у збивања у Црној Гори која су довела до избијања „божићне побуне“ Остаје да се утврди како, којим путевима и средствима, у коликој мери и преко којих лица су њени агенти учествовали у томе. С обзиром на расположење већине народа у Црној Гори, укључујући многе високе функционере црногорске краљевине, пре свега више официре и министре, поставља се питање — да ли је мали број незадовољника био у стању да припреми, без инспирације и подршке са стране, оружану побуну каква је била „божићна побуна“ С обзиром да су се угледни „зеленаша“ и присталице краља Николе слободно кретали по земљи, одржа-

⁸ Д. Живојиновић, *Нека питања италијанске политике према проблему Црне Горе 1918—1920. године*. Гласник Цетињских музеја, књ. 2 (1968), 79—82; Д. Живојиновић, *Американци на Јадрану 1918—1919. године*. Војноисторијски Гласник 3(1970), 121—127; Д. Живојиновић, *Питања Црне Горе на конференцији мира 1919. године*. Гласник Цетињских музеја, књ. X (1977), 13—30; Живојиновић, *Италијанско-црногорска војна конвенција* . . . 8—13.

вали састанке, водили преписку међу собом, слали своје агенте у италијанске команде у приморским градовима и вршили опсежне припреме, поставља се питање — каква је то била „окупациона власт“ која је за све то знала, а дозволила да се побуна припреми и избије? Уколико је реч о окупацији, како то тврде неки аутори, онда то није била уобичајена окупација. Ово тим пре што се зна да је командант Југословенских трупа у Црној Гори, пуковник Драгутин Милутиновић, упозорио вође „зеленаша“ да се клоне стварања нереда. Једном речју, питања „божићне побуне“ и улоге Италије у њеном припремању отварају низ критичних данима нове југословенске државе. Циљ је овог рада да одговори на нека од тих питања.

* *

Још пре него што су аустроугарске трупе евакуисале Црну Гору, италијанска влада је донела одлуку да учврсти свој положај у њој. Одазивајући се захтеву *Compagnia di Antivari* да заштити њене објекте и омогући јој да у Црну Гору упути своје људе, Сонино је указао на политичку важност коју ово питање може имати за Италију у будућности. Влада треба да донесе одлуке које би допринеле да се учврсти италијански положај у Црној Гори и избегне све што би могло да нанесе штету њеним интересима.⁹ Сонинов захтев је прихваћен, па су почетком новембра 1918. године италијанске трупе и морнаричке снаге почеле да се искрцавају на појединим местима на обали. Како су српске трупе и комитски одреди већ били посели унутрашњост Црне Горе, сукоби између њих постали су неминовни.

Кад се у Неју сазнало за одлуку италијанске владе да упути трупе у Црну Гору, у Рим су почели да стижу различити захтеви. Међу првима био је захтев нејске владе да јој се доставе имена угледних црногорских личности (политичара, официра) који су се вратили у Црну Гору, као и њихов став према краљу Николи и нејској влади.¹⁰ Прве оцене су биле непотпуне, пошто са неким личностима није било могуће успоставити контакт. Десетак дана касније нејска влада је захтевала од италијанских војних власти у Црној Гори генералу Јанку Вуко-

⁹ Сонино Министарству рата и Морнарице, Рим, 21. X 1918, хитно, тајно, тел. бр. 15022; наредног дана тражио је од Виторија Орланда, председника владе, да се сагласи са овим предлогом. *Montenegro 1915—1918*, пакет 159. Архив Министарства иностраних послова Италије, Рим.

¹⁰ Монтаљари Сонину, Париз, 1. XI 1918, тел. бр. 56; Бјанкијери Пјаћентинију, Рим, 11. XI 1918, тел. бр. 17438; Де Мартини Пјаћентинију, Рим, 10. XI 1918, тел. бр. 17406. *Montenegro 1915—1918*, пакет 158. — Прве вести су биле неповољне: радило се о др Перацићу, Марку Поповићу, Славу Рамадановићу, генералу Јову Бећиру и Јову Поповићу.

тићу, бившем председнику владе, и Славу Рамадановићу, ранијем министру двора, саопште да их краљ Никола позива да дођу одмах у Париз. Сонино је одговорио Монтаљарију, италијанском посланику на црногорском двору, да су Вукотић и Рамадановић на листи сумњивих лица. За обојицу је тврдио да су у прошлости нагињали Аустро-Угарској, а да је Вукотићево држање и сада сумњиво. Сонино је наложио Монтаљарију да објасни краљу Николи да би њихов долазак у Париз могао да му створи непријатности и отежа положај у Црној Гори. У међувремену, краљ Никола је проширио листу. У разговору са Монтаљаријем, 17. новембра, тражио је да у Париз дођу следећа лица: војвода Божо Петровић, Јанко Вукотић, Мило Дожић, Марко Букановић, Љубо Бакић, Алекса Мартиновић и генерал Митар Мартиновић. Упркос свог првобитног отпора, Сонино је наложио генералу Пјаћентинију да овим лицима саопшти да дођу у Париз на разговор. Од овог није било ништа. Крајем децембра 1918. године Пјаћентини је одговорио да прилике на Цетињу, став српских и југословенских власти и уздржаност позваних онемогућују њихов долазак у Париз. Са многима од њих Пјаћентини није био у стању да ступи у додир.¹¹ Захтеви који су долазили из Париза показују да краљ Никола и нејска влада нису били упознати са приликама у земљи и држањем појединаца. Краљ Никола је рачунао, очигледно, на оданост својих бивших министара и генерала. Неки од њих (Дожић, Бакић) стали су одлучно на страну присталица уједињења са Србијом.

То није било све. Почетком новембра 1918. године, генерални конзул Црне Горе у Риму, Филип Добречић, посетио је министарство иностраних послова и тражио да, заједно с италијанским трупама, у Црну Гору уђе и одређени број Црногораца наклоњених краљу Николи. Циљ њиховог боравка у Црној Гори био је да „онемогуће делатност противника“. Генерални секретар министарства иностраних послова Фердинандо де Мартини одговорио је да се предлог прихвата, али да треба постићи споразум како да се он спроведе. У складу са тим, Добречић је 19. новембра доставио списак од тридесет и једног лица који су се налазили у Италији и Швајцарској са захтевом да иду у Црну Гору као „верни подржаваоци краљеве“.¹² Присуство ових људи у Црној Гори, као и њихова делат-

¹¹ Монтаљари Сонину, Париз, 13. XI 1918, тел. бр. 19392; Сонино Монтаљарију, Рим, 19. XI 1918, стр. пов. тел. 17665; Монтаљари Сонину, Париз, 17. XI 1918, тел. бр. 20; Сонино Пјаћентинију, Рим, 26. XI 1918, тел. бр. 18433; Пјаћентини Сонину, Валона, 28. XII 1918, тел. бр. 401. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

¹² Бјанкијери амбасади у Паризу и Лондону, Рим, 7. XI 1918, тел. бр. 17204; Добречић Де Мартинију, Рим, 19. XI 1918, 6.б. Исто. — Пошто је нејска влада прихватила списак с именима, италијанска влада је 6. XII 1918. године одобрила овим лицима да из Италије пређу у Црну Гору.

ност током децембра 1918. године, подстакли су окупљање рожалистичких снага и других незадовољника у земљи постојећим стањем. Пошто предлог о њиховом упућивању у Црну Гору потиче од краља Николе, очито је да улога нејске владе у припремању дужова за побуну није била занемарљива. Спремност италијанске владе да предлог подржи указује на њену намеру да прихвати идеју о диверзији, када за то настане погодна прилика. То је био почетак деловања, иако још није било уобличено становиште о организацији будућег рада.

Ситуација у Црној Гори у новембру 1918. године није погодовала таквим плановима. Већ 11. новембра министарство иностраних послова Италије захтевало је од генерала Пјаћентинија да прикупи обавештења о војно-политичкој ситуацији у Црној Гори. Пуковник Вићенци, који је тих дана обишао Цетиње и Бар, саопштио је да у земљи постоје две политичке групе: једна за, а друга против краља Николе. Српске трупе су користиле комитске одреде за остварење својих циљева, па би њихово распуштање или одлазак из Црне Горе били погодни за присталице династије. Упозорио је да две стране нису долазиле у сукобе, иако је присуство српских трупа подстицало расположење против краља Николе и његове породице. Вићенци је додао да би било корисно уколико би неке српске јединице напустиле Црну Гору. Он није био у стању да каже било шта о расположењу становништва, али је упозорио да српске трупе настоје да учврсте свој положај и да стога није било сигурно да ће се у земљи одржати мир, ред и безбедност. Неколико дана касније Пјаћентини је обавестио владу да су италијански подофицири, који су се налазили у аустроугарском заробљеништву у Црној Гори, саопштили да на Цетињу владају ред и мир; слично је било и са Баром и околином.¹³

Да је стање у земљи било мирно потврђују и извештаји српских команданата. Милутиновић је писао да је „стање у целој земљи доста добро“. Војвода Степа Степановић, командант II армије, обавестио је Врховну команду да у Црној Гори влада „примеран ред и да нема нереда“. У опширном извештају о свом раду, Милутиновић је описао стање које је затекао у Црној Гори после повлачења аустроугарских трупа. Све је било уништено и опљачкано, а што је отежавало његов рад у Црној Гори. „Прилике у Црној Гори и живот трупа у њој биле су сваки дан све горе; тешкоће сам некако успео да пребродим захваљујући сарадњи црногорских грађана и појединих власти“, писао је Милутиновић. Осврћући се на расположење

¹³ Пјаћентини Сонину, Министарству рата у Врховној команди, Валона, 12, 16. XI 1918, тел. бр. 126, 160. Montenegro 1915—1918, пакети 158 и 159. — Потврђено је да се барски надбискуп др Никола Добрећић налазио у Бару и да се добро осећа. Дан касније, 17. XI 1918. године нејска влада је свим савезничким владама упутила ноту у којој се говорило о „масакру“ у Подгорици.

становништва, Милутиновић је писао да је „Црногорски одбор развијао делатност и налазио на топао пријем у свим крајевима. Питање о уједињењу Црне Горе са Србијом било је такорећи решено и пре састанка Народне скупштине која га је 13. XI (16. XI) изгласала“. Милутиновић је упозорио да се још приликом избора за Народну скупштину могло „применити да елементи који нису одушевљени новим политичким курсом у Црној Гори стоје по страни и држе се резервисано. Ових елемената нема много. То су лични приврженици краља Николе или његови политички сарадници. Они су уздржани јер осећају своју немоћ“ Милутиновић је упозорио да има знакова да у последње време иступају активније, па се њима може приписати што су Италијани два пута покушали да упуте трупе на Цетиње. Додао је да се италијанско присуство у Црној Гори може објаснити позивом који су им упутили Црногорци, присталице краља Николе. Милутиновић је упозорио да у Црној Гори влада оскудица у храни и одећи, да је велика скупоћа; „народ је одлучно за уједињење, очекујући велику помоћ у свему; не задовољити ово значи створити велико разочарење“ упозорио је он. На крају, тражио је да влада ради на повлачењу италијанских трупа из Црне Горе, јер „њихово присуство подхрањује непријатељске тенденције реакционарних елемената“.¹⁴

Милутиновићев извештај открива расположење велике већине становништва, али указује и на основне проблеме са којима се земља суочавала: недостатак хране, сиромаштво, велика скупоћа, присуство Италијана. Присталице краља Николе јасно су одређени, као и њихови будући подржаваоци. Иако малобројни, они су могли, користити прилике у земљи и подршку Италије, израсти у снагу која се није смела занемарити. То је управо оно што се догодило. У тим тренуцима ваљало је отклонити све узроке и снаге које су могле деловати у корист једне мале групе ројалиста у земљи.

Милутиновић није био усамљен у својим упозорењима на опасности које могу настати због присуства и деловања Италијана у Црној Гори. Јанко Спасојевић, члан Црногорског одбора, упозорио је војводу Живојина Мишића, начелника Врховне команде, на делатност присталица краља Николе у старој Црној Гори. „Ипак се бојимо да помоћу Италије која му иде на руку не учини нам онако велике сметње“, писао је Спасојевић. Тражио је да се у Црну Гору упуте веће војне снаге.¹⁵ Дан кас-

¹⁴ Милутиновић Команди II армије, Подгорица 13/26. XI 1918, 28. XI/11. XII 1918, бр. 316, 331; Степановић Врховној команди, Сарајево, 24. XI/7. XII 1918, бр. 23252. Архив Војноисторијског института у Београду, пописник IV/II, кутија 64, фасц. 1. У даљем тексту као Архив VII.

¹⁵ Спасојевић Мишићу, Андријевица, 15/28. XI 1918, лично. АВИИ, пописник III, кутија 162, фасц. 5.

није, Милутиновић је тражио од команде II армије да му достави упутства о томе какав став да заузме према Италијанима.¹⁶ Разлози ове узнемирености проистицали су из све приметније италијанске агресивности и учвршћивања на обали. Наиме, 24. новембра 1918. године председник владе обавестио је команду Морнарице о будућој политици Италије према Црној Гори. Указао је да се не сме дозволити да италијанске трупе буду потиснуте из Црне Горе, а да поморске снаге треба да сачувају своју надмоћност у Котору. Упозорио је да италијанске трупе не треба да учествују у окупацији Црне Горе, пошто она потпада под надзор Источне армије. Треба подржати долазак већих савезничких јединица у Црну Гору, које би, заједно с италијанским снагама, наметнуле своју окупацију. Команду над тим трупама треба да преузме неки од савезничких генерала, по могућности амерички. У погледу Котора, председник владе је наложио да италијански адмирал не треба да призна команду над местом српском официру, да се држи уздржано и не долази у сукоб са њим.¹⁷ То је значило учвршћивање италијанског присуства на обали, јачање снага у градовима (Бар, Улцињ, Вир-Пазар, Котор) и активније учешће у пропагандном раду у унутрашњости. Таква упутства суштински су се разликала са тежњама српске Врховне команде и официра у Црној Гори.

Орландово упутство почело се брзо примењивати у живот. Тих дана боравио је у Риму црногорски министар Мило Вујовић. Близак италијанском министарству рата, уз чију помоћ је у више наврата прелазило из Бриндизија у Бар, Вујовић је покушао да подстакне Сонина да води активнију политику у погледу Црне Горе. У писму Сонину, упућеном крајем новембра 1918. године, изразио је захвалност за подршку коју је италијанска влада пружила нејској влади у борби против „спољних и унутрашњих непријатеља. Црна Гора Вам дугује захвалност“, писао је Вујовић. Као циљ свога пута изнео је жељу краља Николе да ојача сарадњу између Италије и Црне Горе; први корак у томе била је одлука италијанске владе да дозволи одлазак краљевих присталица у Црну Гору. На крају, тражио је зајам како би влада у Неју могла да купи храну и пошаље је у Црну Гору.¹⁸ Ваља приметити да је Сонино био уздржанији од других чланова владе у погледу политике пре-

¹⁶ Милутиновић Степановићу, Подгорица, 16/29. XI 1918, бр. 333. АВИИ, пописник IV/II, кутија 64, фасц. 1.

¹⁷ Орландо Ди Ревелу, Рим, 24. XI 1918, пов. бр. 3815. Fascicolo Montenegro. Presidenza del Consiglio dei Ministri. Prima Guerra Mondiale, 19/20—17—18, вол. 175. Archivio Centrale dello Stato, Рим. — У даљем тексту као Presidenza del Consiglio dei Ministri. Сонино је прихватио овакав став.

¹⁸ Вујовић Сонину, Рим, 28. XI 1918. Montenegro 1915—1918, пакет 158. Сонинов одговор није познат.

ма Црној Гори, одлучан да га то питање не омета у остварењу његових планова на северном Јадрану.

С обзиром да су италијанске трупе имале више упоришта на црногорској обали, Министарство рата је играло значајнију одлуку у уобличавању и провођењу италијанске политике. Орландово упутство је дало основ за предузимање других корака. У погледу припремања духова и расположења за побуну, пресудан корак било је упућивање новинара Ђованија Балдација у Црну Гору. Добар познавалац прилика и људи у Црној Гори, повезан са круговима око црногорског двора, Балдаци се искрцао у Котору 1. децембра 1918. године. Његова упутства била су потпуно одређена. Дошао је у Котор са овлашћењем Министарства рата и био задужен да на *„крајње поверљив начин проучи прилике у Црној Гори створене србијанском окупацијом, прикупи материјал о поступцима власти и ради на подстицању покрета против постојећег стања“*. Одмах по доласку у Котор, Балдаци је отпочео да обавља поверене му послове. Ступио је у додир, прво писмени а патом и лични, са више угледних Црногораца, који су га обавештавали о поступцима србијанских и црногорских власти. Потом је приступио организовању ефикасне антисрбијанске пропаганде која ће, по речима оних који су долазили из Црне Горе, „ускоро довести до оружане побуне против србијанских власти“. Из истог извештаја се види да је Балдаци уживао пуну подршку штаба команде бригаде „Барлета“, који се налазио у Котору. Њени обавештајни официри били су упознати са чињеницом да се Балдаци састајао са својим поузданицима у мрачним и уским которским улицама. Његову делатност запазили су локална полиција и србијански официри.¹⁹ Балдаци је свакодневно обавештавао своје претпостављене о свом раду, проблемима, предлозима и приликама у Црној Гори. Његови сачувани извештаји потпуно откривају уплетеност Италије у припремање „божићне побуне“ Балдаци је давао обавештења и италијанској поморској команди у Котору, чији су бродови превозили у Црну Гору и Италију поједине Црногорце.

У складу са примљеним упутствима, Балдаци је почео да прикупља расположиве податке и даје процене ситуације у Црној Гори. Већ 3. децембра обавестио је своје претпостављене у Риму да је стање у Црној Гори неповољно, али не и безнадежно. Ступио је у везу са утицајним личностима, али није наводио њихова имена. Изразио је мишљење да је положај краља Николе „неодржив“ и да би у циљу спасавања династије Петровића било потребно да се његов унук Михајло про-

¹⁹ Карло Аварна, официр обавештајне службе италијанске армије на Балкану, Врховној команди, генералу Пјађентинију и команди бригаде „Барлета“, Котор, 23. XII 1918, лично, пов. бр. 34. Montenegro 1919, пакет 1444. Архив Министарства иностраних послова у Риму.

гласи за наследника.²⁰ Итог дана, командант италијанске фрегате »Nibbio« Федерико Гриксони, представник италијанске морнарице у Котору, упутио је дуг извештај о приликама у Црној Гори. Извештај је припремљен на основу Балдачијевих обавештења. У њему је Гриксони описао делатност српских трупа и комитских чета у Црној Гори, политику француске владе према њејској влади, као и пропаганду коју је водила против краља Николе. Представници Црногорског одбора ширили су по Црној Гори гласове да краљ Никола лепо живи од субвенција које добија од Савезника и не мисли на своје поданике који су гладовали и патили. Такви гласови нашли су пут до већине житеља, изазивајући сумње чак и међу најоданијим. „То је довело до стварања непријатељског става према њему“ (краљу Николи — пр. Д. Ж.); такво расположење се потврдило на изборима за Подгоричку скупштину, када су присталице уједињења добиле максималан број гласова. Гриксони је упозорио да у Црној Гори влада мир и да војне команде имају сву власт. Први од угледних Црногораца са којим је Балдачи ступио у додир био је генерал Милутин Вукотић, брат војводе Сава Вукотића, председника Извршног одбора. Вукотић је изјавио Балдачију да власти у Црној Гори не желе странце у земљи, заплашене да ће они радити на томе да се краљ Никола врати у земљу. Веровао је да је стање у Црној Гори привремено и да ће у наредним месецима Србија извршити њену анексију. За свога брата, војводу Сава, тврдио је да представља „несвесно оруђе у рукама Србијанаца“, који ће га одбацити кад се закључи мир. Вукотић је такође тврдио да су Црногорци који су се налазили у логорима у Угарској и Аустрији били упознати са приликама у Црној Гори и да је њихова подршка „новом поретку једноставно несвесна“ На крају, тврдио је да власти спречавају повратак у Црну Гору онима који се противе новонасталом стању. Споменуо је војводу Ђура Петровића, генерале Милутина Вучинића и Јова Бећира и друге који су заједно са још неким црногорским официрима задржани у Мостару.²¹

Вукотићева тврдња да угледни Црногорци и обични грађани представљају „несвесно оруђе“ у рукама србијанских власти представљала је позив, упућен индиректно, Италији и њеним агентима да раде на промени расположења — да делују против Србије и југословенске државе, помажу прусталице краља Николе у земљи и тако доведу до промене распо-

²⁰ Балдачи Министарству рата, Котор, 3. XII 1918, лично, пов бр. 1038. Presidenza del Consiglio dei Ministri, 19/20-17-18, vol. 175.

²¹ Гриксони Поморској команди у Бриндизију, Котор, 3. XII 1918, пов. бр. 587. Montenegro 1915—1918, пакет 158. — Сомино је Гриксонијев извештај доставио амбасадорима и Монтаљарију. Пренео је и Балдачијев извештај од 3. XII 1918. Сомино амбасадорима и Монтаљарију, Рим, 11. XII 1918, тел. бр. 1627. Исто

жења. У суштини, Вукотић је признао да је покрет за уједињење уживао подршку већине становништва. Малобројни противници уједињења нису имали снаге да самостално раде на промени стања и расположења становништва. Једино је Италија била у могућности да помогне ројалисте у њиховом настојању да врате династију Петровића.

Истог дана, капетан Аварна упутио је кратак извештај о приликама у Црној Гори и политици Италије у будућности. Потврдио је Балдацијев долазак у Котор и његова упутства за рад, додајући да је италијански морнарички официр Перноти био задужен да са њим сарађује у остварењу тих упутстава. Аварна је сматрао да су циљеви Италије у том тренутку били следећи: а) да упозна Савезнике са незаконитим поступцима Србијанаца у Црној Гори; б) да делује да се Црној Гори омогући учешће на мировној конференцији; в) да се припреми терен да Црна Гора очува аутономију, можда под влашћу унука краља Николе, Михајла. Он би морао бити заштићен од непријатељстава која окружују његовог деду; истовремено, код њега треба развијати наклоност према Италији.²² Аварнин извештај показује да се италијанска делатност у Црној Гори ширила, што потврђује укључење Пернотија у круг Балдацијевих сарадника. Друго, решење црногорског проблема тражило се у проглашењу принца Михајла за наследника престола. Нема сумње да су чак и Италијани сматрали да је личност краља Николе и његова политика изгледала непогодна за остварење италијанских циљева — очување независне или аутономне Црне Горе. Тешко је веровати да је таква италијанска политика уживала подршку краља Николе. Очигледно је да је Италија имала своје циљеве, који се нису подударали у битним питањима са циљевима црногорског двора и владе у Неју.

Балдаци је одмах почео да шаље извештаје о свему што је сазнао или урадио. Четвртог децембра обавестио је да је странка која је подржавала краља Николу била веома снажна и да је мањина, подржавана од Србијанаца, терористички становништво, успела да се наметне свима. То је било потпуно друкчије мишљење од оног које је изнео дан раније. Тврдио је да има знакова да Србијанци не могу да се ослањају на комите, да је међу њима дошло до сукоба и да су се многи комити одметнули у брда. Потом се Балдаци осврнуо и на друга питања. Обавестио је да се у Котору састао са Милутином Вукотићем, пре његовог повратка у Црну Гору. Вукотић му је понудио да сарађује у даљем раду на окупљању ројалиста. Предложио је да наговори свога брата, војводу Стева, да поднесе оставку на свој положај. Балдаци је сматрао да такав корак не би био

²² Аварна Врховној команди, Котор, 3. XII 1918, пов. бр. 15. Исто.

погодан у том тренутку, пошто се Црна Гора налазила под контролом србијанских власти. Уколико би се успоставила заједничка окупација Црне Горе, Вукотићева оставка би створила велике непријатности „нашим непријатељима“, тврдио је Балдачи. Очекивао је да добије упутства за даљи рад. Ваља приметити да је Балдачи поистоветио интересе Италије са интересима црногорских ројалиста. Саопштио је да очекује долазак других угледних црногорских официра и бивших министара оданих Антанти, тј. краљу Николи. Договорити се са војно-поморским командама да их што је могуће пре пребаце у Италију; од њих је очекивао да делују у народу у корист краља Николе, што је био једини начин да Вујовића доведе у везу са Црном Гором. На крају, Балдачи је саопштио да је сазнао да су у Црну Гору пристепели неки србијански официри са задатком да изврше реорганизацију црногорских тупа. Те трупе ће бити употребљене против Италије, ако за то буде прилика.²³

Неколико дана касније, Балдачи је обавестио Министарство рата да се на Цетињу врше хапшења краљевих присталица, и да је нова власт објавила проглас о протеривању породице Петровић у случају њеног повратка у Црну Гору.²⁴ Истог дана Балдачи је ступио у додир са војводом Ђуром Петровићем, генералом Милутином Вучинићем и командиром Марком Мартиновићем, који су стигли из Мостара у Котор. Сазнао је да они одмах одлазе у Црну Гору да би ступили у додир са својим присталицама и уверили угледне политичаре да отпутују у Европу. Приликом састанка са њима, Балдачи их је опширно обавестио о политици црногорских влада током рата. Приче о њеном држању допрле су до њих, у логорима, што је допринело да су у почетку заузели уздржан став. После разговора са Балдачијем изразили су подршку политици нејске владе и спремност да сарађују у остварењу њеног програма. Потом је саопштио вести које је примио од свог „поверљивог“ човека. Он јавља да је стање у Никшићу и околини било веома лоше. Балдачи је тврдио да се по Црној Гори редовно растура службени лист нејске владе „Глас Црногорца“ У њему су се налазиле оптужбе против Андрије Радовића, председника Црногорског одбора и његових сарадника и проглас краља Николе о југословенској конфедерацији. То је довело до „приметне промене расположења“, писао је он. Од једног свог повереника је примио обавештење да се „сваког часа очекују вести о побуни“ „Наоружани народ отворено протестује против

²³ Балдачи пуковнику Марку Басету, шефу обавештајне службе бригаде „Барлета“, Котор, 4. XII 1918, стр. пов., б.б. Montenegro 1915--1918, пакет 158.

²⁴ Балдачи Министарству рата, Котор, 8. XII 1918, хитно, стр. пов., тел. б.б.. Исто.

садашњег стања“²⁵ На крају, Балдачи је саопштио да је примио обавештење да су два црногорска официра које је упутила нејска влада преко Скадра морали да се врате у Италију по наређењу команданта француских трупа у Котору.²⁶

Два дана касније Балдачи је упутио опширан извештај у коме се осврнуо на више питања. На почетку је упозорио да су прилике у Црној Гори непромењене. Потом је саопштио да је сазнао да је генерал Митар Мартиновић, бивши председник владе, заједно са неколико других угледних људи добио дозволу за одлазак у Италију. Њихов прелазак припремио је Мило Вујовић са поморском командом у Котору, одакле ће бити пребачени у Бриндизи. Балдачи је изразио сумњу у оправданост пребацивања Мартиновића у Италију и тражио од војних власти да обавесте Вујовића да је „генерал Мартиновић био осумњичен за србофилство због става који је заузео последњих дана“. Тиме је изгубљена једна личност на коју се у Неју много рачунало. Генерал Мартиновић није прешао у Италију. Потом је Балдачи саопштио да угледни Црногорци траже од Италије и Савезника да се уклони забрана коју су наметнуле србијанске власти да нико не може напустити земљу.

Управо тих дана Балдачи је успоставио први додир са Јованом Пламенцом, бившим министром, човеком од поверења краља Николе и вођом „божићне побуне“ Пламенац се налазио на Цетињу, одакле је упутио поверљивог човека да Балдачију пренесе неке предлоге и обавештења. Пламенац је тражио да се краљ, преко Бара, одмах врати у Црну Гору, „где су он и његове присталице и Црмници спремни да га прихвате и бране оружјем“ Пламенац је упозорио да Србијанци троше у Црној Гори велике суме новца како би поткопали и оно мало преосталог угледа који је уживао краљ Никола. У томе нису постигли неке значајне резултате. Саветовао је Италијане и Савезнике да не шаљу у Црну Гору ни грам брашна и других намерница. Нагласио је да власти, упркос датих обећања, нису успеле да упуте у Црну Гору веће количине хране. То је допринело да је Србија изгубила многе симпатије. Уколико се са тим настави, Србија ће изгубити сав утицај у Црној Гори. На крају, свестан ефеката пропаганде, Балдачи је тражио да се

²⁵ У једном ранијем извештају Балдачи је обавестио да је од Сава Кривокапића, једног од својих повереника, сазнао о намери југословенске владе да изврши мобилазацију војних обвезника у Црној Гори. Трупe из Црне Горе биће упућене у Србију, а оне из Србије у Црну Гору. Упозорио је да се очекује сукоб између присталица Србије и независне Црне Горе. Председништво владе Сонину, Рим, 11. XII 1918, тел. бр. 4285. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

²⁶ Балдачи је упозорио на сарадњу између српских и француских трупа у Котору. Радило се о Душану Дрецуњу, Валдачи пуковнику Басету, Котор. 9. XII 1918. Presidenza del Consiglio dei Ministri, 19/3-1-19; копија у Montenegro 1915—1918, пакет 158.

одобри одређена сума новца коју ће користити за обављање својих послова.²⁷

Балдачијев извештај потврђује да је он даље ширио своје делатности и повезивао се са другим личностима блиским краљу Николи. Сарадња са Пламенцом и другим људима и Црмнице постаће камен-темељац Балдачијевог деловања у Црној Гори. Близина Бара и других места у којима су били италијански гарнизони олакшаће додире са побуњеничким вођама и пружање помоћи у оружју и другом материјалу. Пламенчев предлог о доласку краља Николе у Црмницу био је неочекиван, и за италијанску владу неприхватљив; она није желела да се нађе сама у улози браниоца независне Црне Горе и буде означена као изазивач нереда. Пламенац је тачно учео слабост владе у Београду, неуспех да упути храну и друге потребе у Црну Гору. Желео је да то искористи за даље слабљење угледа Црногорског одбора и разочарање у политику владе. Балдачи је такође користио финансијска средства за придобијање одређених људи и за плаћање одређених обавештења.

Два дана касније, Балдачи је писао да вести које је свакодневно примао са Цетиња и из Никшића показују да србијанске власти хапсе присталице независне Црне Горе, који су се наоружали оружјем из аустроугарских магазина и припремају побуну. У никшићком округу главниу реч је водио војвода Божо Петровић, рођак краља Николе, личност веома угледна и непријатељски настројена према идеји уједињења. Балдачи је потом, индиректно, затражио подршку италијанске владе побуњеничком покрету. „Црна Гора биће спремна да покаже Европи, окупљеној да разговара о будућем миру, своју чврсту вољу да реши своју судбину; али, лишени свега, Црногорци не желе да уђу у грађански рат, чије би последице биле несагледиве, пре него што знају да ли имају бар моралну подршку неког од Савезника“. Балдачи је тражио да се његов захтев упути на разматрање тамо где је то било потребно.²⁸ Није могуће утврдити да ли је Балдачијев захтев разматран у круговима италијанске владе.

Наредног дана, 14. децембра 1918. године, Балдачи је упутио Министарству рата дефинитиван план побуне у Црној Гори. План му је доставио Пламенац, са захтевом да се упути нејској влади. План је садржавао шест тачака, прецизно дефинисаних:

²⁷ Балдачи Басету, Котор, 11. XII 1918, стр. пов. Исто.

²⁸ Да би био убедљивији у свом захтеву, Балдачи је тврдио да су снаге у Црној Гори потпуно подељене: мањина, подржавана од Србијанаца, наметнула је већини решење које она не жели. То ће довести до отпора који може имати фаталне последице. Балдачи Басету, Котор, 13. XII 1918, стр. пов. Исто.

1. Војвода Ђуро Петровић, на челу неколико батаљона „револуционара“, заузеће Никшић, одакле ће, преко Чева и Цуца, марширати, са побуњеницима из Његуша, на Цетиње;

2. генерал Милутин Вучинић, на челу трупа из Пипера, Лешкопоља и Зете напаће Подгорицу и поћи ће ка Цетињу, прелазећи преко Љешанске нахије. Његове трупе састаће се са трупама војводе Ђура Петровића између Чева и Љешанске нахије;

3. Јован Пламенац, на челу трупа из Црмнице, уз помоћ одреда из Љуботина, кренуће истовремено ка Цетињу; три групе извршиће истовремено напад на Цетиње. Србијанске трупе у граду биће разоружане, а уколико пружи отпор биће уништене. У случају победе предвиђало се прикупљање црногорских „издајника“ и њихова интернација на острво Лесендро у Скадарском језеру. Организатори устанка, који су наложили својим следбеницима да понесу са собом храну за три дана, упутили су нејској влади захтев да обезбеди: а) храну за 15.000 људи за двадесет дана; храна треба да буде трајна — морнарски двопек, сув хлеб, конзервирано месо; б) одело за трупе које га сада немају; в) пушке, митраљезе, муницију и неколико топова. Опрема и храна морају се прикупити на једном месту у близини Скадарског језера, како би их побуњеници могли поделити кад почне побуна.

4. Кад читава Црна Гора буде ослобођена, влада у Неју ће осигурати слање хране народу;

5. Очекујући акцију Васојевића и Србијанаца, тражило се да нејска влада предузме кораке да се створе арбанашке банде које би их нападале у региону Пећ—Плав; Неопходно је да нејска влада стави на располагање Јовану Пламенцу, као организатору побуне, 1,200.000 франака за потребне трошкове;

6. нејска влада мора, одмах после избијања побуне, обавестити јавно мњење у свету о вољи црногорског народа.

План о побуни, тврдио је Пламенац, уживао је подршку народа. Србијанска влада, која је знала за устанички покрет, наредила је да се што пре пренесе седиште владе из Подгорице у Цетиње, уверена да се ту може боље припремити за одбрану. На крају, Балдичи је јавио да је сазнао да је војвода Степа Степановић наредио да се у Црној Гори изврши мобилизација свих способних мушкараца између 18 и 40 година живота.²⁹

Валдацијево саопштење доспело је истог дана у руке генерала Деметрија Карбонеа, команданта бригаде „Барлета“ у Котору. Он је суштину поруке пренео генералу Пјаћентинију. Према томе, поред италијанске владе, и војне власти у Котору и Албанији знале су за припремање побуне. Са своје стране, Карбоне је сматрао да не треба повећавати италијанске

²⁹ Исти истом, Котор, 14. XII 1918, стр. пов. б.б. Исто.

снаге, уколико Савезници не учине то исто.⁵⁰ Карбонеов став показује да није држао много до Балдачијевих вести о скорој побуни у Црној Гори.

Посматран у Целини, Пламенчев план и захтеви за његово извођење показују неколико чињеница. Пре свега, вођи побуне, означени у плану као предводници трупа у нападу на Цетинје и Никшић, били су људи са којима се Балдачи састојао и одржавао везу (Ђуро Петровић, Милутин Вучинић, Јован Пламенац). Сви су се они са Балдачијем срели у Котору или су одржавали додире путем поверљивих људи. Друго, очевидно је да су организатори побуне рачунали у великој мери на подршку и помоћ нејске владе, од ње очекивали много више од оног што је она могла да им пружи (новац, ратни материјал, подршка у јавности, стварање арбанашких банди у региону Пећ—Плав). То показује да су вођи побуне били мало упознати са положајем, могућностима и угледом нејске владе и краља Николе. Они нису знали да нејска влада није располагала потребним финансијским средствима или способним људима неопходним за активније деловање. То такође указује на претпоставку да их је Балдачи увео да нејска влада располаже средствима, људима и угледом, дакле свим оним што је требало да омогући потпуни успех побуне. Вођа побуне, Пламенац, представља покретачку снагу; касније, као „италијански човек“, постао је председник нејске владе, упућујући њену политику у искључиво италијанске воде. У суштини, нејска влада није имала другог избора. Из Балдачијевих извештаја не може се утврдити да ли је он обећавао устаницима нешто у име италијанске владе; зна се, међутим, да је тражио новац за обављање својих задатака. Без обзира на уздржани начин саопштавања различитих вести, тешко је претпоставити да устанички вођи нису рачунали на Италију и њену подршку. У суштини, сви захтеви изнети после угушења потврђују да је италијанска влада узела њене вође и учеснике у заштиту. Самим тим тешко је поверовати да је Пламенчева изјава дата у писму краљу Александру по повратку у зељу 1925. године, у коме је тврдио да га Италијани нису ничим помогли, представљала истину.

Има још неколико чињеница које привлаче пажњу. Прво, план не спомиње датум отпочињања побуне; о томе се ништа не говори. Друго, његови творци не узимају у обзир држање француских трупа и команданата и њихову реакцију на избијање побуне, с обзиром да је француски генерал командовао свим савезничким снагама у Црној Гори. Не показује ли то да су рачунали на италијанску подршку? Треће, у Балдачијевом извештају се говори да су србијанске власти упознате са при-

⁵⁰ Карбоне Пјаћентинију, Котор, 15. XII 1918, стр. пов., лично, бр. 148. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

премама за оружану побуну. Није ли управо чињеница да се у Црној Гори, према Балдацијевим вестима, налазило свега три хиљаде српских војника подстакла Пламенца и остале да подигну побуну? То, као и потпуно занемаривање става француског генерала, показује да су били сигурни у оно што су припремали. Потпуно су занемарили и држање омладине и других присталица уједињења. Све наведено показује да организатори побуне нису познавали право стање у Црној Гори и изван ње, да су журили са њеним отпочињањем и открили њено припремање. Другим речима, у питању су били брзоплетост и непромишљеност. То је можда била последица Балдацијевих подстицања и обећања.

Колико су србијанске војне власти и команда у Црној Гори знали о припремању побуне, личностима које су у томе учествовале и како су одговарале на то? Како су гледали на Италијане и њихову делатност у Црној Гори? О томе има доста сачуваних података. Већ 8. децембра 1918. године, делегат српске команде у Котору, пуковник Симовић, обавестио је да су Италијани заузели трговачке бродове у Котору и на њих истакли своје заставе; на бродовима су се налазили ратни материјал и храна. Дан пре тога искрцао се у Котор и пук у саставу бригаде „Барлета“ „Непојмљиво је зашто се Италијани искрцавају кад нису потребни, а народ их не жели“, писао је Симовић. Два дана касније, Милутиновић је јавио да је италијански командант у Бару наредио гардоначелнику да не призна Извршни одбор и власт коју он представља, да он има наређење да одржава ред и да му се подносе извештаји о делатностима и организацији власти, стварању жандармерије и окупљању народа. Милутиновић је наредио начелнику да не узима у обзир италијанске захтеве, док је Извршни одбор у томе видео намеру Италијана да пружи подршку присталицама краља Николе. На то је војвода Степановић наредио Милутиновићу да саопшти италијанском команданту да је „Црна Гора сада саставни део српске краљевине, да је Италија у савезу са Србијом и да он нема право да се меша у унутрашње ствари Црне Горе“.³¹ Извештаји сличне садржине стизали су и касније. Милутиновић је јављао да су Италијани појачали своје трупе у Бару и повећали број бродова. „Они јавно прете Србији и тврде да ће се успоставити самостална Црна Гора“, писао је Милутиновић.³² То је војводу Мишића навело да тражи од команданта Источне армије да спречи даље покрете ита-

³¹ Симовић Милутиновићу, Зеленика, 28. XI/11. XII 1918; бр. 259; Милутиновић Степановићу, Подгорица, 27. XI/10. XII 1918, пов. бр. 468; Степановић Милутиновићу, Сарајево, 27. XI/10. XII 1918, б.б. АВИИ, пописник IV/II, кутија 64, фасц. 1.

³² Милутиновић Степановићу, Цетиње, 19. XII 1918, бр. 702. Исто, фасц. 2. — Сличну вест упутио је наредног дана Милутиновић Врховној команди. Упозорио је да због присуства италијанских трупа, ср-

лијанских трупа у Црној Гори. У противном, могло је доћи до оружаног сукоба, упозорио је Мишић.³³

Покрети италијанских трупа и њихово појачавање у време кад су ројалистички елементи вршили припреме за подизање побуне указују на спремност италијанских команди да врше притисак на србијанске трупе и тако олакшавају посао организаторима побуне. Тешко је другим разлозима објаснити гомилање трупа, артиљерије и бродова у тим тренуцима.

Уосталом, Милутиновић је располагао подацима који су указивали да ројалисти припремају неку акцију. Писао је да „присталице бившег краља раде да изазову неред у земљи и да их Италијани помажу новцем у томе“ Због тога је требало извршити делимичну мобилизацију црногорске војске и снабдети је одећом, обућом и храном. Дванаестог децембра био је још одређенији и писао да „непријатељи уједињења енергично раде да компромитују садашње стање, изазивајући нереде и позивајући страну војску да уведе ред“ Милутиновић је признао да није имао поуздане вести о томе, иако је ухватио нека Вујовићева писма митрополиту Митрофану и генералу Митру Мартиновићу. Из њих је сазнао да је италијанска влада пружала подршку ројалистима у Црној Гори. Тражио је да се шаље храна и помоћ народу и појачају војне снаге у Црној Гори. Сличне вести слао је и Радовић, указујући да Италијани и агенти краља Николе „јак агитују“. Деветнаестог децембра Милутиновић је упозорио да „Италијани јавно агитују за краља Николу и мешају се у унутрашње послове Црне Горе са циљем да покваре уједињење са Србијом“. Могао је и да саопшти да „због просутог новца имају доста присталица“.³⁴

Милутиновићева упозорења и захтеви нису наишли на позитиван одговор. Он није тражио да већи устанка, иако су му били познати, буду стављени под присмотру или ухапшени. Тако би поступила свака војна власт у сличним приликама. Уместо тога, Милутиновић је тражио да се у Црну Гору упуту храна, обућа, одећа и изврши мобилизација црногорске војске. Храна је била најважнија.³⁵ Храна је дељена са закашњењем,

бијанским и црногорским властима измиче контрола над приликама у земљи. Миловановић Врховној команди, 20. XII 1918, бр. 23777. Исто, пописник III, кутија 162, фасц. 5.

³³ Мишић мајору Маринковићу (Солун), Београд, 21. XII 1918, хитно, бр. 34067. Исто.

³⁴ Милутиновић Степановићу, Подгорица, 27. XI/10. XII 1918, бр. 437; исти истом, Цетиње, 29. XI/12. XII 1918, бр. 472; исти истом (доставља писмо Андрије Радовића), 25. XI/7. XII 1918, б.б.; исти истом, Цетиње, 19. XII 1918, бр. 694. АВИИ, пописник IV/II, кутија 64, фасц. 1—2.

³⁵ Команда II армије наредила је 11/24. XII 1918. године да се из магацина у Котору упуту у Црну Гору следећа роба: 200.000 kg брашна, 30.000 kg соли, 10.000 kg пасуља, 200.000 конзерви и 400.000 порција кафе. Иста команда обавестила је Врховну команду да је 13/26. XII 1918. године издато у округу цетињском 26.000 kg брашна. Степановић Врховној команди, Сарајево, 13/26. XII 1918. АВИИ, IV/II, кутија 64, фасц. 1.

а није је било довољно. Док је доспела у руке изгладнелог народа све је било касно. То показује да Врховна команда II армије нису узимале озбиљно упозорења и захтеве које је упућивао Милутиновић. Он је прихватио такав став, ограничавајући се да повремено упозори истакнуте ројалисте да се окану опасних корака. Отуда проистиче да Милутиновић није био изненађен избијањем побуне, иако није могао да зна тачно време кад ће до ње доћи. У целини, војне власти су потцениле опасност која је могла проистећи из деловања ројалиста, у спрези с Италијанима. Рачунало се на патриотско расположење већине народа у Црној Гори. Другим речима, да су војне власти поступиле одлучније према организаторима побуне, могле су спречити њено избијање, избећи борбе и жртве, као и све потоње последице.

У међувремену, Балдаци и његови повереници су наставили са радом, шаљући истовремено вести о току припрема за устанак. Већ 16. децембра, Балдаци је саопштио да је на Цетињу створен *Тајни револуционарни комитет*, са Пламенцом и М. Мартиновићем на челу. Истовремено, у Цетиње су пристепеле трупе одане уједињењу (из Васојевића). Додао је да ће сви црногорски официри из Његуша, одани краљу Николи, поћи у планине, а да наоружани народ очекује наређење да ступи у акцију. Све је то указивало на брзо избијање побуне. Дан касније, 17. децембра, Балдаци је упутуио два извештаја. У првом је јавио да је сазнао да су у Зеленику пристепела два брода са храном, која ће бити стављена на употребу локалних власти. Балдаци је захтевао да деоба хране не буде препуштена локалним властима, јер би се тиме учинила велика пропагандна услуга Србијанцима „који шире гласове да су Савезници упутили храну у Црну Гору захваљујући настојањима владе у Београду“ Деоба хране нанела би велику штету ројалистима и њиховом угледу у Црној Гори.³⁶

За упознавање са током припрема побуне много је значајнији други извештај упућен истог дана. У њему Балдаци говори о различитим проблемима. Јавља да је у Котор стигао још један делегат нејске владе, Мијушковић. Ту су се од раније налазили Божо Кривокапић и Арсо Мартиновић. Балдаци је упозорио да се они налазе под надзором и контролом полиције и локалних војних власти. Због тога ће њихов рад бити онемогућен, па ће Мијушковића упутити у Скадар, где ће моћи да обавља неке корисне послове. Балдаци је, даље, тврдио да одржава редовну преписку са свим значајним личностима из

³⁶ Балдаци је саопштио да је војвода Стево Вукотић посетио у Чеву генерала Јанка Вукотића. Понудио му је, наводно, висок положај и велику суму новца под условом да прихвати постојеће стање у земљи. Балдаци није знао да ли је сердар Вукотић прихватио такву понуду. Балдаци Министарству рата, Котор, 16, 17. XII 1918, тајно. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

Црне Горе, било из Никшића или Цетиња. То је догтринело. тврдио је Балдачи, да сви у Црној Гори знају за прави положај нејске владе и владара у Паризу. У питању је била одлука француске владе да не дозволи краљу Николи да напусти Француску и врати се у Црну Гору. „Покрет који је започет и који ће се, верујем, развити у току ове или у првим данима наредне недеље“, писао је Балдачи, „представља најбољи доказ да је делатност коју сам обавио била плодна, а истовремено и предострожна“ То није било све. Указујући да ради под веома тешким условима, Балдачи је додао: „Видите, са свим овим (радом) успео сам да се у Црној Гори пробуди оно расположење које је груба србијанска интервенција ослабила“ Без обзира на Балдацијево истицање својих заслуга за оживљавање ројалистичког покрета у Црној Гори, нема сумње да његове тврдње садрже доста истине. Балдачи је успео да повеже групе незадовољника и појединаца, да их подстакне на отпор новонасталом стању. Остаје и даље нејасно да ли је Балдачи обећао побуњеничким вођама материјалну и другу подршку, иако је тешко претпоставити да би они предузели такву акцију да на њу нису сигурно рачунали. Касније ће се видети какве су захтеве постављали.

Процењујући подршку коју су ројалисти уживали у Црној Гори, Балдачи је тврдио да је „велика већина становништва у свим областима Црне Горе приступила покрету на чијем челу су војвода Ђуро Петровић, Јован Пламенац и генерал Вучинић“ Покрет није уживао никакву подршку међу Васојевићима, па су трупе из тога краја биле упућене у гарнизоне широм Црне Горе, са циљем да онемогуће побуњенички покрет. Посада на Цетињу ојачана је једним батаљоном војске и жандармерије. Балдачи је тврдио да је већина жандара наклоњена краљу Николи и да ће у погодном тренутку стати на страну побуњеника. Овакве тврдње нису одговарале истини.

Балдачи је подстицао устаничке вође да што пре одреде датум избијања побуне. Јавио је да је дан раније упутио војводи Ђуру Петровићу у Никшић курира са циљем да се „утврди дан договорене револуционарне акције“ Курир је задржан и саслушаван на Цетињу, тако да није имао никакве вести о томе. Балдачи је такође изразио забринутост због Радовићевог повратка у Црну Гору, где је пристео дан раније. Сматрао је да то може да омета предвиђену акцију. На крају, Балдачи је пренео захтев побуњеничких вођа и тражио да он буде уручен краљу Николи. У њему се захтевало да краљ Никола пређе у Италију. За то су се наводила два разлога: прво, да у погодном тренутку пређе у Црну Гору и, друго, да се демантују тврдње присталица уједињења са Србијом да је краљ Никола задржан у интернацији. Балдачи је додао да су присталице краља Николе и подржаваоци независне Црне Горе међусобно јединствени и да сви раде да се постигне жељени циљ. „Настојим и ми-

слим да ћу успети да очувам ово јединство“, тврдио је Балдачи.⁸⁷

Пошто је успео да окупи и подстакне на акцију ројалистичке снаге, Балдачи је схватио неопходност да очува и одржи њихово јединство. Пошто су побуњенички вођи одржавали везе само са њим, било са италијанском било са нејском владом, то су у потпуности зависили од његових упутстава и помоћи. Све своје захтеве и потребе преносили су Балдачију, који је стога био у стању да тврди да је окупио све ројалистичке снаге у земљи. У суштини, окупљање се могло остварити само захваљујући италијанској материјалној и финансијској помоћи. Да би уверио италијанску владу да треба да прихвати захтеве побуњеничких вођа, Балдачи је у својим извештајима тврдио да је велика већина становништва у Црној Гори била на страни династије и да је желела обнову независне Црне Горе. Такве тврдње, према изјавама иностраних посматрача, нису биле веродостојне. Оне представљају пукушај да се ројалистички покрет прикаже као општенародни.

Два дана раније, 15. децембра, Пламенац је изнео захтеве побуњеника италијанској и нејској влади. Већ 18. децембра тражио је од Балдачија одговор на тај захтев. Поред оружја и новца, Пламенац је предлагао да Италија стане на страну ројалиста тек након избијања побуне, „кад настане погодан тренутак за Црну Гору“ Упозорио је да српске трупе преносе аустроугарско оружје и муницију са обале у унутрашњост. Балдачи је подржао Пламенчев захтев да се то спречи, јер су устаници рачунали да се њиме користе.⁸⁸ Одговор италијанске владе није познат, вероватно да није никад ни дат.

У ствари, према обавештењима која су приспела италијанским официрима и Балдачију, побуна је требало да избије истог дана, 18. децембра 1918. године. Капетан Аварна обавестио је Министарство рата да му је Божо Кривокапић, делегат нејске владе, саопштио да је тога дана предвиђено да избије оружана побуна у Црној Гори. Кривокапић је изјавио да је Милутиновић упозорио на тешке последице које ће то изазвати. Додао је да побуњеници немају топова и довољно митраљеза. Устаници су захтевали да савеничке трупе окупирају Црну Гору.⁸⁹ Наредног дана, 19. децембра, Балдачи је пренео

⁸⁷ Исти истом, Котор, 17. XII 1918, тајно. Исто.

⁸⁸ Балдачи Министарству рата, Котор, 18. XII 1918, тајно. Исто.

⁸⁹ Аквила Министарству рата, Котор, 18. XII 1918, тајно, б.б.; Ди Ревел Сонину, Рим, 18. XII 1918, стр. пов. бр. 30647. Montenegro 1915—1918, пакет 158; неколико дана касније, подсекретар у Министарству иностраних послова, Луиђи Борсарели, обавестио је Монтаљарија да је један црногорски официр саопштио италијанској команди у Вир-Пазару да је побуна требало да избије 17. децембра „уз помоћ окупационих трупа и црногорских војника“. Борсарели Монтаљарију, Рим, 21. XII 1918, пов. тел. бр. 20249. Исто. — Окупационе снаге су били италијански батаљони у Бару, Котору, Вир-Пазару и Улцињу. То потврђује да је међу устаницима постојала заблуда о подршци Италијана.

Пламенчев захтев да италијанска команда у Вир-Пазару дозволи устаницима из Црмнице да узму аустријске топове и митраљезе. Пламенац је тражио да се хитно отвори кредит.⁴⁰ Како се дан избијања побуне приближавао, тако су и захтеви устаничких вођа постајали све чешћи и одређенији. Тражили су новац, оружје, политичку подршку Италије и помоћ њених оружаних снага. То је било природно: италијански агенти су подстицали идеју о побуни, пружали прећутну подршку њеним вођама и охрабривали их да траже јутворену сарадњу Италије. Заправо, оклевање италијанске владе да одреди свој став условило је одлагање отпочињања побуне. То је била потврда зависности устаника од Италије и њене подршке. То се потврдило у време побуне.

Балдацијева делатност, његови додири са вођама побуне, њиховим агентима, као и делегатима нејске владе који су долазили у Црну Гору, привукли су пажњу локалних власти. Већ 21. децембра капетан Аварна је писао да југословенске власти желе да протерају Балдација из Црне Горе и тако онемогуће његову делатност. Сумње против Балдација појачао је делегат нејске владе Мијушковић, који је неколико дана раније приспео у Котор.⁴¹ Претња Балдацију узнемирила је италијанске официре у Котору, па је Аварна о томе обавестио генерала Пјаћентинија. Командант бригаде „Барлета“ упутио је писмо генералу Венелу, команданту савезничких трупа у Црној Гори, у коме је тврдио да је Балдација упутила у Котор Врховна команда да обавештава о италијанским трупама у Црној Гори. Тако је Балдаци добио службену акредитацију, а истовремено и заштиту од прогона локалних власти. Италијанска команда је настојала да на тај начин оправда његово присуство у Котору. Али, на томе се није завршило. Наредног дана, 22. децембра, једна југословенска патрола дошла је у Балдацијев стан у Доброти са налогом за његово хапшење. Патрола је покупила Балдацијеве белешке, писма и друго, чиме је постојала опасност да буде откривена његова делатност и везе са црногорским побуњеницима. Капетан Аварна је тврдио да међу хартијама није било докумената који би открили Балдацијеву политичку делатност у Црној Гори. Балдаци је укрцан на брод, како би га пребацили у Херцег-Нови. Кад је италијанска команда сазнала за Балдацијево хапшење упутила је један брод који га је ослободио и пребацио на „Аквилу“, која се налазила у Боки. У међувремену, генерал Карбоне упутио је генералу Венелу писмо у коме је тражио Балдацијево ослобо-

⁴⁰ Балдаци је додао да је у Котор стигао Мијушковић са прокламацијама и материјалима нејске владе. Тврдио је да ће то створити сумње и тешкоће у даљем раду. Тражио је да агенти нејске владе не долазе у Котор. Балдаци Министарству рата, 19. XII 1918, тајно. Исто.

⁴¹ Аварна Врховној команди, Котор, 21. XII 1918, тајно, тел. бр. 36231. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

ђење и тврдио да југословенске власти нису имале право да га ухапсе. Кад је Карбоне сазнао за Балдацијево ослобођење, посетио је генерала Венела и захтевао да југословенске власти предају одузете документе.⁴² То потврђује да су италијанске команде у Котору и Албанији биле упознате са природом и циљевима Балдацијевог деловања у Црној Гори и да су му у томе пружале подршку.

Балдацијево хапшење и боравак на „Аквилу“ нису прекинули сарадњу са побуњеничким вођама. У ствари, истог дана када је ухапшен, Балдаци је јавио да је у Никшићу одржан скуп свих присталица независне Црне Горе, који су отворено тражили подршку народа за борбу против нове власти. Наредног дана; 23. децембра, Балдаци је саопштио да Пламенац очекује хитан одговор италијанске владе у вези са захтевом за оружје, муницију и новац. Пламенац је такође био ухапшен, али је ослобођен после интервенције официра италијанске морнарице. Балдаци је упозорио да Италија нема никаквог утицаја у Црној Гори, без обзира што јој одредбе примирја дају на то право. Саопштио је да су стигли Филип Ђуровић и остали, послати од нејске владе, али је упозорио да њихове доласке треба прекинути. Нагласио је да постоји „велика потреба за новцем“ и да је француски генерал одбацио захтев да савезничке трупе окупирају Црну Гору.⁴³ Пламенчев захтев, упућен 14. децембра, остао је без одговора, како из Неја тако и из Рима. Побуњенички вођи, а посебно Пламенац, нашли су се у дилеми како наставити са даљим радом. Дан устанка био је одређен, а никакве вести из Неја и Рима нису стизале. Нејска влада није била у стању да предузме било какве обавезе према побуњеницима, па зато и није слала одговор, док италијанска влада, заузета другим питањима, није показала спремност да разматра Пламенчеве захтеве. Уосталом, они јој формално нису били ни упућени. Управо непостојање било каквих обавеза од стране нејске и италијанске владе довело је до новог одлагања побуне.

Иако присиљен да живи на разарачу „Аквила“, Балдаци је наставио да шаље свакодневно своје извештаје. Боравак на разарачу лишио га је свакодневних додира са својим агентима, чиме је и квалитет његових извештаја несумњиво био слабији. У извештају од 24. децембра Балдаци је описао своје хапшење и ослобођење. Том приликом изразио је незадовољство због кршења одредби примирја с Аустро-Угарском од стране југо-

⁴² Аварна Врховној команди, Пјаћентинију и Карбонеу, Котор, 23. XII 1918, лично, пов. бр. 34. Montenegro 1919, пакет 1444. Документи нису враћени Балдацију, који је неколико дана провео на разарачу „Аквила“. Аварна је тврдио да су југословенске власти прекорачиле своја овлашћења и да је Балдацијево хапшење било илегално.

⁴³ Балдаци Министарству рата, Котор, 22, 23. XII 1918, тел. бр. 76 и б.б. Montenegro 1915—1918, пакет 158.

словенских комитета. То је омогућило српским официрима да учврсте своју власт у Црној Гори. С обзиром на оно што се догодило, Балдачи је захтевао да се италијанска влада заложити за доследну примену одредби примирја и тражи од команде савезничких трупа да преузме у своје руке управу над Црном Гором. У погледу припрема за побуну, Балдачи је тврдио да је у Црној Гори „све спремно да се спроведе план о револуцији“, који је доставио пре неколико дана. То му је потврдио и Пламенац у поруци која му је приспела претходног дана. Пламенац је упозорио да побуњеницима недостају оружје и муниција, пошто сваки од њих располаже само са шездесет метака. То није било довољно, тврдио је Балдачи. Оцењујући прилике у Црној Гори, Балдачи је тврдио да се оне стално погоршавају. Одговорност за то приписао је оклевању Савезника да својим снагама окупирају Црну Гору. Управо та чињеница подстицала је намере побуњеника: 1) да покажу Савезницима да је Црна Гора била „жртва србијанског насиља и да они (Савезници — пр. Д. Ж.) морају да обаве оно што дотада нису учинили“; 2) окупацију Црне Горе треба да изврше француске, америчке, британске и италијанске трупе. Балдачи је тврдио да француски генерал оклева да окупира Црну Гору, како би избегао присуство италијанских трупа у њој. Балдачи је сматрао да Италија мора остати упорна у таквим захтевима, као и да њене трупе учествују у саставу окупационих снага.⁴⁴

Како су се приближавали последњи дани децембра 1918. године, Балдачи је постајао све узнемиренiji и упорнији у својим захтевима. У извештајима упућеним 27. децембра писао је о разговорима између Радовића и генерала Венела, посети француског генерала Цетињу и његовим изјавама у прилог постојећег стања у Црној Гори. Радовић је на Цетињу одржао говор против Италије, покушавао да присили италијанске гарнизоне да напусте Вир-Пазар и Бар, почео поново да издаје „Уједињење“ у коме је објављивао написе против италијанске политике у погледу Црне Горе и Југославије. Балдачи је тврдио да је генерал Венел, приликом свог боравка на Цетињу, одбио да прими Јова Поповића, кога су му упутили присталице независне Црне Горе.

У погледу побуне Балдачи је саопштио да га је Пламенац обавестио да „намерава да ових дана отпочне акцију“ Балдачи је тражио да Врховна команда наложи команди италијанског гарнизона у Вир-Пазару да испуни његове захтеве да га снабде оружјем, муницијом и храном. „Молим да покрет које је он (Пламенац — пр. Д. Ж.) покренуо не буде од нас напуштен“, нагласио је Балдачи. Даље је тражио да материјал потребан побуњеницима буде спреман и стављен на један брод који ће

⁴⁴ Балдачи Министарству рата, Котор (Аквила), 24. XII 1918, тајно. Montenegro 1919, пакет 1444.

на вест о почетку побуне доћи побуњеницима у помоћ. „Овим потврђујем моје речи да ће свако оклевање бити фатално с обзиром на недовољност средстава којима располаже Пламенац“.⁴⁵ То је био отворени позив италијанској влади да стане на страну побуњеника. Као такав привукао је пажњу председника италијанске владе Виторија Орланда. Упознавши се са Балдацијевим захтевима, Орlando је приметио да се збивања у Црној Гори „убрзавају“ и да му се чини да су „Црногорци наклоњени независности спремни да се побуне уколико им ми (Италија — пр. Д. Ж.) помогнемо оружјем и муницијом“.⁴⁶ Сонинов одговор на овај телеграм није познат.

То је први пут да је италијански премијер службено разматрао и изразио своје мишљење о Балдацијевом раду у Црној Гори. У суштини, Балдацијев позив стављао га је пред многа искушења. Припремала се побуна, под окриљем италијанских агената и са знањем Министарства рата. Званична подршка италијанске владе ројалистима у Црној Гори могла је да јој створи многе проблеме код Савезника и у јавности уопште. С друге стране, успешан исход побуне могао је да олакша остварење неких циљева италијанске политике — обнову независне Црне Горе и учвршћивање на Балкану. Изазов је био очевидан, али италијанска влада није могла да одлучи какав став ће заузети. У том тренутку Орlando није био у стању да предложи какав став треба да заузме италијанска влада.

Истог дана, 27. децембра, Балдаци је јавио да је дан раније обавестио Пламенца да је неопходно да бар две угледне политичке личности из Црне Горе пређу у Италију како би савезничке владе обавестиле о намери њених житеља да очувају независност. Балдаци је објашњавао да чињеницу да нико од угледнијих Црногораца није прешао у Италију не треба приписивати њиховом оклевању, већ приликама које постоје у земљи. Тврдио је да су пранице Црне Горе затворене, да су свуда страже и да се поред њих тешко пролази. Свако ко жели да прође бива претресан, а све хартије које носи са собом одузимају се. Одмах потом Балдаци признаје, иако несвесно, да стање није такво како је навео. „Упркос свега овог“, пише он, „наши курири успевају да пређу преко неприступачних ловћенских стена“. Тим путем Пламенац ће сазнати, кад избије општа побуна, да „може рачунати на брзу помоћ коју је тражио у оружју, муницији и новцу“.⁴⁷ Нема сумње да је много

⁴⁵ Балдаци Министарству рата, Котор, 27. XII 1918, тајно. Исто. — Балдацијев извештај налази се у фонду *Atti del Presidenza del Consiglio dei ministri. Prima guerra mondiale 19/29/13. Missione Baldacci. Archivio Centrale dello Stato, Рим.*

⁴⁶ Орlando Сониноу, Рим, 29. XII 1918, тел. бр. 3128. Исто. Копија се налази у фонду *Serbia 1918*, пакет 178, фасц. 3. Архив Министарства иностраних послова, Рим.

⁴⁷ Балдаци Министарству рата, Котор, 27. XII 1918, тајно. *Montenegro 1919*, пакет 1444.

тога зависило од коначне одлуке италијанске владе: без њене материјалне и финансијске подршке побуна је била осуђена на неуспех. Италијанска влада није до тада узела у разматрање то питање, па зато њен став није ни могао да буде саопштен Балдачију и побуњеничким вођама. Својим ослањањем на Балдачија, који није имао овлашћења да подстиче духове на оружану побуну, Пламенац је унапред предодредио њен исход. Поред тога, унутар италијанске владе није постојало јединствено становиште у погледу побуне која се припремала у Црној Гори. Иако је Министарство рата било наклоњено пружању ограничене помоћи побуњеницима, ни оно није било спремно да прихвати одговорност за последице такве политике.

Неколико дана касније, 30. децембра, Балдачи је упутио нови извештај. У њему саопштава да га је Пламенац обавестио да је одлучено да побуна избије 3. јануара 1919. године. Објаснио је да је то време потребно да би војвода Ђуро Петровић и генерал Милутин Вучинић били спремни да крену у акцију са својим присталицама. Пламенац је захтевао да Италијани не препусте побуњенике њиховој судбини. Том приликом је признао да је Пламенца „уверио да ће у започетој акцији добити подршку коју је тражио од нас“ (Италије — пр. Д. Ж.). Потом је јављао о другим стварима. Подржао је бекство Јова Поповића из Црне Горе и договорио се са италијанском командом у Котору и капетаном „Аквиле“ да буде прихваћен у тврђави Тројица, а одатле италијанским бродом пребачен у Бриндизи. Саопштио је да ће породица Јована Пламенца прећи у Котор, како би била заштићена од прогона власти. Одатле ће се пребацити у Италију, кад се за то пружи погодна прилика.⁴⁸

Балдачијев извештај потврђује претпоставку да су његова обећања устаничким вођама далеко превазилазила стварну спремност италијанске владе да испуни оно што је он обећавао. У суштини, Балдачи је обећавао, вероватно од самог почетка свог деловања, директну подршку побуњеницима. С обзиром да Пламенац, са којим је Балдачи искључиво одржавао додире, није био у стању да ступи у додир с италијанским представницима, није могао ни да провери ваљаност његових обећања. Балдачијева обећања, као и Пламенчева неограничена сујета да буде вођа побуњеника, одиграли су пресудну улогу у одлуци да се побуна припреми. Одлука је била кратковидна, нереална и од почетка осуђена на неуспех. Балдачијева празна обећања и Пламенчева политичка сујета тешко се могу

⁴⁸ Балдачи Министарству рата, Котор, 30. XII 1918, тајно. Исто, пакет 1444. — Поред тога, Балдачи је упозорио да власти у Котору лако откривају агенте нејске владе. То је приписао обавештајној служби у југословенском посланству у Риму, које је обавештавало о свим преласцима у Црну Гору.

приказати као социјална револуција народа Црне Горе. Неодговорност Балдачија и Пламенца може се објаснити њиховом неограниченом амбицијом. Потребне и интереси народа нису много значили за њих и њихову сујету.

На тај начин, изгледало је да је све било припремљено за дуго припремани корак. Пламенац је био уверен Балдачијевим обећањима да ће помоћ коју је тражио бити пружена. Потпуно необавештен о правом стању ствари, Пламенац је наставио са радом. Међутим, његова очекивања остала су неиспуњена. Упрavo тих дана италијанска влада се суочила са вестима о предстојећој побуни и њеним могућим последицама по Италију и њене политичке планове. Последњег дана децембра 1918. године адмирал Паоло Ђорџи (Giorgi), командант поморске области у Бриндизију, обавестио је министра морнарице да је Јово Поповић приспео у Котор, одакле ће прећи у Бриндизи. Поповић је у разговору с италијанским официрима потврдио да је одлучено да побуна избије 3. јануара 1919. године и да се њен почетак више не може одлагати. За успех побуне, изјавио је Поповић, неопходно је обезбедити храну, муницију и новац. Суочен са оваквим обавештењима, а још више с Поповићевим захтевима, адмирал Ђорџи је захтевао да италијанска влада одлучи шта ваља чинити. Он лично био је склон давању тражене и обећане помоћи, чиме би Италија била уплетена у припремање и ток побуне. „Ако краљевска влада сматра да треба прихватити (предлог — пр. Д. Ж.), то се може учинити, у почетку, коришћењем материјала који се налази у Бару за наше снаге“. Поповић је такође предложио да 3. јануара америчке и британске трупе окупирају Цетиње. Из ове окупације требало је искључити Италијане, упозорио је Поповић, „због великог неповерења које би наше (италијанско) учешће створило међу Французима, Србијанцима и Црногорцима који су против Италије“.⁴⁹ Другим речима, Поповић је предлагао да оружана побуна ројалиста буде праћена другим корацима, замишљеним да се измени постојеће стање у Црној Гори. Побуњеници су се осећали слабим да сами иступају, па су тражили учешће снага других држава. У сваком случају, присуство Италијана није било пожељно.

Истог дана кабинет председника владе пренео је Сонину *verbatim* садржај Ђорџијевог телеграма. Наредног дана Манцони је пренео садржај истог телеграма италијанској делегацији у Паризу.⁵⁰ Из Париза није било никаквог одговора, па није могла да се донесе било каква одлука о Ђорџијевом предлогу. Првог јануара 1919. године адмирал Ђорџи је обавестио Мини-

⁴⁹ Ђорџи Министарству морнарице, Бриндизи, 31. XII 1918, тел. бр. 166552. Montenegro 1919, пакет 1444.

⁵⁰ Петроциоли Сонину, Рим, 31. XII 1918, стр. пов. тел. бр. 4878; Манцони Сонину, Рим, 1. I 1919, стр. пов. тел. бр. 6.6. Montenegro 1915—1918, пакет 158. Телеграм истог садржаја упућен је и Монтаљарију.

старство морнарице да се министар Вујовић налазио у Бару, где се састао са Балдацијем. Тада су потврдили дан избијања побуне и захтевали да се побуњеницима доставе храна и новац. Кабинет је достављен кабинету председника владе.⁵¹ Ни тада није донета никаква одлука.

Другог јануара приспео је из Котора нови телеграм, који је адмирал Борђи проследио у Рим. У њему се саопштавало о разговорима између италијанских официра у Котору, међу којима је био и Балдаци. Том приликом је командант италијанских поморских снага у Котору, капетан Еторе Ђербино, изразио уверење да покрет за независност Црне Горе који предводи Пламенац има изгледе на успех, „уколико се побуњеницима пружи помоћ у храни и новцу“ Поново је мишљење да се за то могу користити италијанске резерве у Бару. „С обзиром да је све спремно за 3. јануар и пошто Пламенац располаже храном за петнаест хиљада људи за четири дана, имамо времена да их снабдемо уколико се одмах донесе одлука“, писао је Ђербино. Потврдио је погодност да у Цетиње уђу савезничке трупе, а уколико се са тим сагласе Французи међу њима могу да буду и Италијани. Ова операција спречиће сваки покрет и довестиће до промене ситуације у Црној Гори у нашу корист, нагласио је Ђербино. На крају, саопштио је да ће Вујовић стићи у Рим, заједно са Поповићем, када ће пружити потребна обавештења.⁵² То показује да су италијански официри у Црној Гори били упознати са припремањем побуне и били спремни да је подрже пружањем материјалне помоћи побуњеницима. Раскорак између политичких и војних структура италијанске државе био је у том тренутку потпун.

Овај раскорак потврдиће се тих дана, откривајући истовремено и неке друге појединости у вези с држањем министарства рата и ставом нејске владе према побуни. Наиме, још 24. децембра 1918. године Сонино се сагласио да министар Вујовић пређе у Црну Гору, што је он и учинио. Крајем децембра Вујовић је боравио у Бару, где је разговарао са различитим личностима, Италијанима и Црногорцима. Већ 2. јануара 1919. године Вујовић се вратио у Рим, где је ступио у вези са министром рата, генералом Виторијом Зупелијем. Том приликом изнео је своје мишљење и захтеве у вези с будућом италијан-

⁵¹ Борђи Министарству морнарице, Бриндизи, 1. I 1919, тел. бр. 18209. Presidenza del Consiglio dei Ministri 19/29/13. Истог дана генерал Карбоне обавестио је Пјаћентинија да је стање у Црној Гори непромењено. Додао је да се шире лажне вести на штету Италије. Француски и енглески представници су тврдили да савезничка интервенција није била потребна, пошто је стање у Црној Гори било мирно. Карбоне се залагао за савезничку окупацију, али без успеха. Пјаћентини Сонину, Валона, 2. I 1919, Габ. б.б. Хартје Сиднија Сонина, микрофилм, ролна 26.

⁵² Борђи Министарству морнарице, Бриндизи, 2. I 1919, тел. бр. 70. Montenegro 1919, пакет 1444.

ском политиком према Црној Гори. Вујовић је тражио, пре свега, да Италија води у Црној Гори пропаганду која ће се супроставити пропаганди коју спроводе Србијанци и Југословени на штету Италије и нејске владе као представника независне Црне Горе. Као пример навео је да ни једне италијанске новине не долазе у Црну Гору. Да би се то постигло, Вујовић је тражио да му се ставе на располагање два до три авиона, како би се могле растурати италијанске новине и прогласи у унутрашњост Црне Горе. То је било бесмислено, пошто је мало људи знало италијански језик, па је предлог очевидно имао други циљ.

У вези са побуном, са чијим је скорим избијањем био упознат, Вујовић је указао на потребу да Италија пружи подршку побуњеницима. Тврдио је да ће то омогућити да италијанске трупе продру у унутрашњост земље и тако се упознају са правим расположењем Црногораца. На крају, Вујовић је тражио да се одобри нови кредит који је већ Балдачи користио, с тим да укупна сума не пређе 40.000 лира. Зупели је обавестио Сонино да је захтев за кредитом одобрио, а остала питања препушта њему да о њима донесе одговарајућу одулку.⁵³

Зупелијево писмо приспело је у Министарство иностраних послова тек 6. јануара. У међувремену, Орландо је, суочен са Балдачијевим захтевима и почетком оружаних сукоба, одредио став према побуни у Црној Гори. Он је 4. јануара упутио писмо адмиралу Паолу Таону ди Ревелу, начелнику Адмиралштаба, у коме је објаснио политику и став владе према збивањима у Црној Гори. Напоменувши да је пратио извештаје о побуњеничком покрету у Црној Гори, Орландо је потврдио корист од таквих обавештења и указао на неопходност да се прате збивања у тој земљи. Орландо је схватио да се Балдачи није ограничио само на прикупљање вести. „Сматрам да је крајње штетно и опасно“, писао је Орландо, „ако се нама (Италији — пр Д. Ж.) припише, на било који начин, одговорност за директно подстицање и подршку таквом покрету, када је наша дужност да будемо крајње уздржани“ Орландо је упозорио да је та чињеница толико очигледна да је сувишно о њој говорити. Такво упозорење упутио је само зато што се неки пут може догодити да, због претераног жара, неки обавештајци постају агенти. На тај начин, они могу да изазову непријатности које „у овом тренутку треба апсолутно избећи“ Скренуо је на то пажњу Ди Ревелу и тражио да о томе убудуће води рачуна⁵⁴

Орландов став био је недвосмислен и јасан. Италијанска влада није желела да на било који начин буде уплетена у побуну у Црној Гори, сматрајући да јој то може нанети поли-

⁵³ Зупели Сониноу, Рим, 3. I 1919, пов. бр. 166. Исто.

⁵⁴ Орландо Ди Ревелу, Рим, 4. I 1919, стр. пов. бр. 4973. Presidenza del Consiglio dei Ministri, 19/29/13. Копија у Montenegro 1919, пакет 144.

тичке штете у предвечерје мировне конференције. Он се директно оградао од Балдачијевог рада у Црној Гори, сматрајући да је у томе прекорачио примљена овлашћења. Ту је, заправо, настао неспоразум између Орланда и Министарства рата, које је упутио Балдачија у Црну Гору.⁵⁵ Сонино је прихватио Орландов, став, чиме је одређено држање Италије у том питању. Одговарајући на Зупелијево питање од 3. јануара, Сонино је писао да је, после разговора са Орландом, „засада неопходно одложити сваки корак, како би се избегло да будемо на било који начин уплетени у садашњи покрет у Црној Гори“ Таквом одлуком италијанске владе побуна у Црној Гори била је осуђена на неуспех, а Балдачијева делатност онемогућена.⁵⁶

Док се у Риму доношене одлуке које су у много чему преодредиле исход побуне, Балдачи је наставио да шаље вести из Црне Горе. У извештају од 3. јануара потврдио је да побуна почиње тога дана и тражио да се побуњеницима хитно пружи потребан ратни материјал и храна. Следећег дана, 4. јануара, јављао је да због прекида телеграфских и телефонских линија није имао директну везу са Црном Гором и побуњеницима. Тврдио је да се на Цетињу воде уличне борбе. Потом је јавио да је команда југословенских трупа у Котору била узнемирена вестима из Црне Горе и да је послала у Црну Гору једну батерију брдске артиљерије и баталјон пешадије. Балдачи је тврдио да су француски официри отворено стали на страну Србијанаца у циљу очувања постојећег стања. То је сматрао новим доказом да Француска није задржала неутралан став и да неће допустити да савезничке трупе учествују у окупацији Црне Горе. Балдачи није могао да се уздржи да не изрази своје незадовољство због држања италијанских трупа: „Сви се чуде што италијанске трупе јачине шест баталјона, распоређене у Котору и Бару, стоје мирно, иако су суочене са србијанским насиљем у Црној Гори“ Такво држање неће донети Италији наклоност њених противника, али ће сигурно допринети да изгуби наклоност својих пријатеља који очекују италијанску помоћ, упозорио је Балдачи.⁵⁷ Италијански агент је саопштио да

⁵⁵ Ваља подсетити да је Балдачи, поред осталог, имао задатак да „ради на подстицању покрета против постојећег стања у Црној Гори“, тј. против уједињења те земље са Србијом.

⁵⁶ Сонино Зупелију, Рим, 20. I 1919, тел. бр. 748. Montenegro 1919, пакет 1444; у намери да нешто учини, Сонино је тражио да италијански амбасадори у Паризу и Лондону предложе да комисија адмирала за Јадран посвети пажњу приликама у Црној Гори. Сонино амбасадорима, Рим, 4. I 1919, тел. бр. 10. Montenegro 1915—1918, пакет 158. О Комитету адмирала: Д. Живојиновић, *Американци на Јадрану 1918—1919. године*, 135—145.

⁵⁷ У погледу држања команде Источне армије Балдачи је био у праву. Делегат српске Врховне команде код Источне армије обавестио је војводу Мишића да је донета одлука да се не сме вршити било какав покрет савезничких трупа у области Боке Которске и Црне Горе без одобрења генерала Венела. Појачања нису смела да се шаљу ни у

су, на вест о нападу на Бар, упућена појачања у трупама и оклопним возилима. Упркос тога, Балдачи је јављао да до тада није примио никакве вести да је Пламенац добио тражену помоћ у храни и оружју. Предложио је да лично пође у Бар. На крају, Балдачи је упозорио да ће уздржаност од уплитања у оно што се дешава у Црној Гори нанети велику штету Италији. Одговорност за то прописао је италијанским официрима, а не влади у Риму. „Команда наших трупа не налази се у рукама способних официра, а положај генерала Карбонеа је не-одржив“, закључио је Балдачи.⁵⁸

Балдачију је тада постало јасно да је његов план постао неостварљив. Сметње његовом провођењу у живот постајале су сваким даном све очигледније. Одбијање италијанске владе да пружи помоћ побуњеницима сматрао је недозвољивом слабошћу. Петог јануара, док су се на више места у Црној Гори водиле борбе, Балдачи је тражио да савезничке трупе одмах интервенишу, јер ће свако одлагање довести до слабљења устанка и јачања србијанског присуства. Наредног дана, 6. јануара, поновио је тај захтев, додавши да ако до тога не дође — крај побуне је неизбежан. Упозорио је да италијанске трупе немају никакве наредбе и држе се по страни од свега. Француску подршку србијанским трупама Балдачи је описао као „контрареволуционарну“.⁵⁹

Пошто је већ 5. јануара тражио да савезничке трупе интервенишу и тако искористе прилику да уклоне србијанске и француске снаге из Црне Горе, Балдачи је упозорио да ће, у противном, то довести до снажења србијанског војног присуства. Пошто је то било неостварљиво, Балдачи је наредних дана покушавао да приволи италијанску владу да одобри слање помоћи и пружање отворене политичке подршке побуњеницима. Седмог јануара је упозорио да побуњеници немају храну и ратни материјал. Тврдио је да ће то довести до „србијанско-црногорског споразума“ и захтевао да се италијанским командама у Котору и Бару нареди да притекну у помоћ побуњеницима. Осмог јануара Балдачи је јавио да побуњеници траже долазак италијанских трупа „како би били у стању да пруже

Цетиње. Против Мишићу, Солун, 22. XII 1918/4. I 1919, тел. б.б. АВИИ, пописник III, кутија 162, фасц. 5. Тек 6. јануара Мишић је одобрио употребу једног батаљона који се налазио у Херцег-Новом за умирење побуне, али је тражио да се избегне употреба оружја. Мишић Степановићу, Београд, 24. XII 1918/6. I 1919, Исто.

⁵⁸ Балдачи Министарству рата, Котор, 3, 4. I 1919, стр. пов. б.б. Presidenza del Consiglio del Ministri 19/29/13. Копија у Montenegro 1919, пакет 1444.

⁵⁹ Балдачи Министарству морнарице (за Вујовића), Котор, 6. I 1919, тел. бр. 1940. Presidenza del Consiglio..., 19/29/13. Зупелије Балдачијев телеграм доставио Сонину тек недељу дана касније. Тражио је мишљење о томе шта треба предузети и какав став треба да заузму италијанске трупе у Црној Гори, с обзиром на држање Француза и њихову политику. Зупели Сонину, Рим, 13. I 1919, хитно, пов. тел. бр. 166. Исто.

одлучан отпор“. Додао је да је генерал Венел забранио сваки покрет италијанских трупа у Црној Гори.⁶⁰ Тада је већ било јасно да је побуна скршена већ у зачетку и да нико није био спреман да је подржи, било политички било војнички. Балдачијева празна обећања и Пламенчева сујета нису могли да обезбеде успех побуне. То је био безнадежан покушај мале групе људи, заведене празним речима, да промени стање које се више није могло променити. Чак ни једини заштитник Црне Горе, Италија, није била спремна да се ангажује политички и војнички и да отворено пружи подршку Пламенцу и његовим побуњеницима.

Шестог јануара Балдачи је упутио један дужи извештај из кога се сазнају још неке појединости о збивањима у Црној Гори. Писао је да су побуњеници упутили 5. јануара у Котор Илију Мартиновића, канцелара италијанског посланства на Цетињу, са захтевом генералу Венелу да трупе под његовом командом (савезничке) изврше окупацију Црне Горе. У разговору са Мартиновићем. Венел је одбио да прихвати тај захтев. Маритновић је стекао уверење да ће Венел пружити Србијанцима безрезервну подршку; Венел је такође изразио уверење да су „италијанске лире побуниле Црну Гору против Србијанаца“ То је било превише за Балдачија, који је тврдио да је то била обична лаж и да је права истина другачија. Заправо, милиони које су утрошили Србијанци и Французи створили су такво стање у Црној Гори: то је подстакло „велику већину становништва“ да се прихвати оружја. Венел је наредио једном француском пуку да пође у Његуше; исту наредбу добио је и амерички батаљон из Котора, док је италијански пук добио наређење да буде спреман за покрет 9. јануара. Балдачи је тврдио да такав састав трупа које треба да пођу у Црну Гору није „савезнички одред“, већ србијанско-француски. Сматрао је да је неопходно да у томе Италија буде заступљена и да генерал Венел престане да води „анти-италијанску политику“ Једино на тај начин Италија ће остварити своје циљеве у Црној Гори.

Потом се Балдачи осврнуо на нека питања побуњеничког покрета. Србијанска команда је знала да ће побуна избити 6. јануара, па су ухапшени многи вође побуне. Борбе су се водиле око Цетиња, Подгорице и Никшића, који су били опкољени од стране устаничких снага. Балдачи сматра да је хапшење побуњеничких вођа довело до слабљења побуњеничког покрета. Иначе, побуна се предвиђала као „грандиозан покрет“, у коме је требало да учествује око 20.000 људи. Покрет је био спонтан, тврдио је Балдачи, што потврђује претпоставку да је ве-

⁶⁰ Балдачи Министарству морнарице, 5, 7 и 8. I 1919. године, тел. бр. 1940, 2402 и 2924. Исто, 19/29/13.

ћина становништва желела да Црна Гора очува своју независност.⁶¹

Нема сумње да је Балдачи настојао да одбрани себе од оптужби да је новцима и другим средствима подстицао побуну у Црној Гори. Он је такође описао побуну као израз незадовољства великог дела становништва, чиме је настојао да покаже њену оправданост, као и потребу да је Италија подржи. Балдачи је судбину побуне сматрао својом, а њен исход личним успехом или неуспехом. Он није могао да заборави месец дана узбудљивог рада, убеђивања, тајних састанака, хапшења, једном речју дела свога живота који је сматрао корисно употребљеним. По његовом уверењу главни кривци за крах побуне били су Французи, иако је оштрицу своје критике упућивао индиректно на адресу италијанске владе. Француски став је за њега био „контрареволуција“, а држање и положај генерала Карбонеа „неодрживи“ Балдачи је увиђао да ће крах побуне довести до учвршћивања постојећег стања у Црној Гори, а самим тим до уклањања Италије и њеног утицаја у тој земљи. Његова настојања да увери италијанску владу да побуњеницима пружи помоћ у оружју и храни била су подстакнута уверењем да ће то продужити борбу и привући пажњу савезничких влада. Кад у томе није успео, отишао је толико далеко да је предложио да италијанске трупе подрже побуњенике. У свему, Балдачи је имао на уму опште циљеве италијанске политике на Балкану, мада италијанска влада није била спремна тада и касније да их таквим методима оствари.

Пошто је италијанска влада одлучила да се побуњеницима не пружи очекивана и тражена помоћ, италијанска Врховна команда је предузела кораке да спасе оно што се спасти могло. Генерал Армандо Дијаз, начелник Врховне команде, наложио је генералу Пјаћентинију да ступи у додир са генералом Венелом и да пажљиво прати збивања, како би могао да интервенише, уколико се то покаже потребним, у циљу „заштите наших (италијанских — пр. Д. Ж.) интереса“.⁶² Генерал Пјетро Бадоло, Дијазов заменик у Врховној команди, био је много одређенији у свом захтеву: тражио је да се италијанска влада заложити код осталих Савезника да се изврши заједничка окупација Цетиња и Подгорице. Тиме би се уклониле југословенске трупе из Црне Горе, а Французи приволели на сарадњу с Италијанима. Сонино није прихватио тај захтев.⁶³ Ваља приметити да су Дијалози и Бадолови предлози били у складу са Балдачијевим захтевима: савезничка окупација Црне Горе,

⁶¹ Балдачи Министарству рата, Котор, 6. I 1919, пов. б.б. Montenegro 1919, пакет 1444.

⁶² Дијаз Орланду и Сонину, Абано, 7. I 1919, Габ. бр. 26. Сонинове хартије 23.

⁶³ Бадоло Сонину, Абано, 8. I 1919, тел. Габ. 384. Исто, 26; Живојиновић, *Питање Црне Горе на конференцији мира 1919. године*, 26.

уклањање југословенских трупа и заштита италијанских интереса у њој. Разлика између њих била је у томе што Дијаз и Бадоло нису узимали у обзир пружање отворене подршке побуњеницима; војни кругови били су за одлучнију политику у Црној Гори под плаштом „одбране италијанских интереса“ Штавише, предлози италијанских генерала подударали су се са Пламенчевом поруком команди италијанских трупа у Вир-Пазару. У њој је Пламенац изразио мишљење да је Црна Гора ушла у рат да би уместо ропства победили правда и слобода међу цивилизованим народима. Правда и морал су победили, али узалуд. Црна Гора је лишена плодова победе, а војном силом се изврше права воља народа у њој. Да би се то исправило и да би се земља ослободила терора србијанских трупа, „Црногорци дижу побуну и траже да србијанске трупе и друге власти напусте Црну Гору“; њих ће заменити власт коју ће одредити Пламенац као командант побуњеника. На крају, тражио је да се захтев достави коме треба и да се објави у иностранству.⁶⁴

Већ 9. јануара 1919. године било је очигледно да је побуна скршена. Тога дана Пламенац је упутио захтев италијанској команди у Скадру да побуњеницима упути неодложну помоћ и у случају потребе прихвати их у Албанији, како би избегли заробљавање.⁶⁵ С обзиром на одлуке италијанске владе, такав захтев био је неприхватљив за италијанске команданте у Албанији. Наредног дана, 10. јануара, поражани побуњеници су се повлачили према Зогају, на Скадарском језеру. Одатле су преко Бојане намеравали да иду у Медову. Два дана касније, 12. јануара, Бјанкијери је пренео Сонину у Париз последње вести о току побуне и њеном крају. Генерал Пјаћентини је потврдио да је исход борби био неповољан по побуњенике и да је на обе стране било између 500—700 мртвих и рањених. Пјаћентини је предложио да побуњеници, кад пређу на територију Албаније, буду разоружани. Тражио је упутство како да поступа са њима и изразио намеру да повуче италијански батаљон из Бара због могућег напада на њега. Министарство иностраних послова није прихватило Пјаћентинијев предлог у погледу разоружања побуњеника. Тражило је да се побуњеници

⁶⁴ Проглас је објављен у Годињу, 3. I 1919. године. Захтев је стигао у Рим тек пошто је побуна угушена. Адмирал Ди Ревел га је упутио свим ресорима и ађутантима краља Виктора Емануела. Рим, 16. I 1919, бр. 168. Montenegro 1919, пакет 1444.

⁶⁵ Балдачи је тврдио да је генерал Венел забранио побуњеницима да напусте Црну Гору и да је намеравао да разоружа само оне побуњенике који су тражили независност Црне Горе. Балдачи Министарству морнарице, Котор, 11. I 1919, тел. бр. 4496. Presidenza del Consiglio..., 19/29/13. Команда II армије потврдила је да се група побуњеника која се налазила на Буковици предала на захтев генерала Венела 12. јануара. Команда II армије Врховној команди, Сарајево, 4/17. I 1919. тел. б.б. АВИИ, пописник III, кутија 177, фасц. 7. Неки су се вратили кућама, док су други прешли са Пламенцом у Албанију.

сматрају делом савезничке армије која се налази унутар италијанских положаја и да се са њима поступа са дужним обзирима. Министарство се такође успротивило Пјаћентинијевом предлогу да из Бара повуче батаљон пешадије.⁶⁶ Истог дана команда у Скадру обавестила је Врховну команду да је Пламенац са око 60 присталица приспео у Медову. Захтевао је да му се омогући да пређе у Италију. Британски представник у Скадру, генерал Филипс, упозорио је италијанску команду да је француски генерал био упознат са чињеницом да је италијанска влада помагала побуњенике. Ово је било потврђено и чињеницом што су у Зогају били примећени обавештајни официри из Врховне команде. Италијанска генерал је предложило, да би се то прикрило, да се „симулира интернација групе побуника у Албанији.“⁶⁷

Предлози Министарства иностраних послова и команде у Скадру у погледу поступка према побуњеницима били су противречни. Од Сонина се захтевало да одреди став владе. Свестан улоге италијанских агената у Црној Гори, Сонино се нашао пред избором: пристати на интернацију побуњеника значило је уништити и оно мало преосталог италијанског утицаја у Црној Гори; прихватити захтеве значило је потврдити већ раширено уверење о учешћу Италије у подстицању побуне. Поред тога, Сонино је имао одређене планове са Пламенцом, намеру да га доведе на чело црногорске владе у Неју. На крају, одлучио је да побуњеници који су прешли у Албанију и налазе се под надзором италијанске команде буду прихваћени са „дужним уважавањем“. Међутим, требало их је разоружати, а њихову делатност и кретање ставити под строги надзор. Сонино је наложио да италијански батаљон остане у Бару.⁶⁸ Ни овог пута Сонино није прихватио захтеве војних команди.

Дан касније, 14. јануара, Бадолџо је пренео Пјаћентинијево саопштење из Албаније и тражио упутства. Обавестио је да је Пламенац са педесет четири присталице, који су претходно разоружани у Пулају, приспео у Медову. Ту су прихваћени и нахрањени, Пјаћентини је тражио упутство како да поступа са њима. Посебно је желео да буде обавештен о томе да ли треба да прихвати Пламенчев захтев да групу пребаци у Италију.

⁶⁶ Бјанкијери Сонину, Рим, 12. I 1919, тел. бр. 38. Montenegro 1919, пакет 1444.

⁶⁷ Војна команда у Скадру Врховној команди, Скадар, 12. I 1919, тел. бр. 286. Исто, пакет 1443; Живојиновић, *Питање Црне Горе на конференцији мира 1919. године*, 27.

⁶⁸ Сонино Бјанкијерију, Париз, 13. I 1919, тел. бр. 6.6. Montenegro 1919, пакет 1444; Живојиновић, исто, 27. — Два дана касније, Сонино је наложио Бјанкијерију да о збивањима у Црној Гори обавести америчког амбасадора у Риму Томаса Н. Пејла, али да му не говори „о пореклу побуне и детаљима који би могли да укажу на делатности које су обавили наши агенти“. Сонино Бјанкијерију, Париз, 15. I 1919, Габ. тел. бр. 6. Сонинове хартије 46.

Бадоло је такође очекивао упутство у вези са побуњеницима.⁶⁹ То је питање решено неколико дана касније, кад је Пламенцу и његовим следбеницима дозвољено да пређу у Италију.⁷⁰

Нема сумње да је држање Министарства рата у подстицању побуне у Црној Гори изазвало незадовољство и неодобравање италијанског премијера. У време кад је судбина побуне већ била решена, Орландо је од Зупелија затражио објашњење о држању његових служби и агената у Црној Гори. Обавестио је Зупелија да прима свакодневно Балдацијеве извештаје и телеграме о приликама у Црној Гори. Пошто је Министарство морнарице тврдило да Балдација није упутило у Црну Гору, Орландо је тражио од Зупелија да га обавести да ли га је послало Министарство рата и каква упутства је он добио за свој рад. С обзиром на неспоразуме између политичара и војника, Зупели је одлучио да прикрије праву истину. У одговору је тврдио да је Балдација у Црну Гору упутио, као свог повереника Мило Вујовић, са задатком да штити интересе нејске владе. Његов долазак одобрило је министарство иностраних послова, тј. Сонино.⁷¹ Такво образложење није у потпуности одговарало истини, пошто је Балдаци упућен у Црну Гору у име Министарства рата да прати делатност италијанских трупа у тој земљи. Одржавао је везе са Вујовићем, али је његову делатност финансирало Министарство рата, а не нејска влада.

Неслагања између Министарства рата и Министарства иностраних послова у погледу побуне остала су приметна. Али, улоге су се измениле. Војни кругови, који су доскора подржавали Балдација и његову делатност, изразили су се веома неповољно о побуни, њеној организацији и вођама. У извештају Врховној команди генерал Карбоне је тврдио, на основу саопштења команданата разних гарнизона, да „побуна није била веома озбиљна или бар веома темељито припремљена“ Објашњења за неуспех била су различита. Италијански официри су неуспех побуне приписали чињеници да су Србијанци похапсили вође ројалиста и тако лишили читав покрет вођства и координације. С друге стране, Карбоне наводи да је један од Пламенчевих сарадника неуспех побуне приписао држању Италијана. „Побуна је била осуђена на неуспех већ у зачетку, а Пламенац био принуђен да се повуче због недостатка оружја и опреме које је обећао новинар Балдаци“ То није било све. Карбоне је додао да гласови о тобожњим нападима на италијанске трупе, у циљу да се побуњеници докопају оружја, нису били тачни. „Из тога се може стећи уверење“, писао је Кар-

⁶⁹ Бадоло Сонину, Абано, 14. I 1919, тел. бр. 821. Montenegro 1919, пакет 1444.

⁷⁰ Живојиновић, *Италијанско-црногорска војна конвенција...*, 11—12.

⁷¹ Петроциело Зупелију, Рим, 10. I 1919, тел. бр. 5109; Зупели Орланду, Рим, 14. I 1919, тел. бр. 28957. Presidenza del Consiglio dei Ministri 19/3-1-10.

боне, „да ова побуна вуче корене више у интригама оних који су је припремили, него из чврсте воље да се са њом ухвате у коштац и ефикасно је спроведу“.⁷² Могло би се рећи да Карбоненове тврдње приказују прилично реално организационе способности побуњеничких вођа и њихове мотиве за дизање побуне. То су биле, истовремено, тешке речи оптужбе изречене на рачун Балдација, Пламенца и осталих. Оно што Пламенац није хтео да каже изразио је један од његових сарадника — кривицу за неуспех побуне приписао је, делимично с правом, неистуђеним Владачијевим обећањима.

С друге стране, Министарство иностраних послова све више се ослањало на Балдација и његово познавање прилика и људи у Црној Гори. Средином јануара 1919. године Балдаци се вратио у Италију и одмах продужио за Рим. У Министарству иностраних послова разговарао је са Гаетаном Манцонијем, генералним секретаром. Како је управо тих дана одлучено да се Пламенцу дозволи да пређе у Италију, Манцони је наложио Балдацију да отпутује у Бриндизи, тамо дочека вођу побуне и са њим дође у Рим. Балдаци је обавестио Манцонија да су избегли Црногорци, а пре свих Пламенац, одлучили да Евгенија Поповића, председника нејске владе, ставе пред избор: да прихвати да буде делегат Црне Горе на конференцији мира, или да поднесе оставку и да га на том положају замени Пламенац. Балдаци је уверавао Манцонија да ништа неће бити урађено без знања италијанске владе и њене сагласности. За то ће се побринути он, Балдаци. Манцони је обавестио италијанску делегацију у Паризу да неће дозволити да Балдаци отпутује у Париз пре него што Пламенац стигне у Рим и док се не разјасне друга питања. То је било неопходно, пошто је Балдаци био „једино лице које ме може обавештавати о црногорским питањима“, писао је Манцони.⁷³ Балдаци, подстрекач неуспеле побуне у Црној Гори, постао је главни саветник Министарства иностраних послова за питања Црне Горе. Наредног дана, 23. јануара, отишао је у Бриндизи, где је дочекао Пламенца и са њим дошао у Рим.

Балдацијево саопштење да избегли учесници „божићне побуне“ намеравају да уклоне Евгенија Поповића и на његово место доведу Пламенца наишло је на повољан пријем у италијанској делегацији у Паризу. Већ наредног дана, 23. јануара, Сонино је одлучио да Пламенац „као пријатељ Италије“ треба да замени Поповића на положају председника нејске владе. Тако је вођа неуспеле побуне награђен именовањем за председника нејске владе. Пламенчево именовање на тај положај, без претходне сагласности краља Николе и његових министара,

⁷² Пјаџентини Министарству рата, Валона, 5. I 1919, тел. бр. 393. Montenegro, 1919, пакет 1443.

⁷³ Манцони италијанској делегацији, Рим, 22. I 1919, тел. бр. 1290. Исто.

показује до које мере је Италија одлучивала о политици и судбини Црне Горе. Стицајем околности, Балдачи и Пламенац су награђени за своје неуспехе.⁷⁴

Последице „божићне побуне“ биле су вишеструке. Побуна је довела до потпуног осланања и зависности Црне Горе од Италије и њене политике. Она је довела до стварања црногорских одреда у Италији, до закључења војне конвенције између две владе, до формирања Пламенчеве владе, до подршке италијанске владе и делегације предлозима за разматрање питања Црне Горе на конференцији мира. Колико је италијанска подршка нејској влади била искрена — то је посебно питање. Независна Црна Гора, бар за неко време, одговарала је општим хтењима Италије на Балкану. Формирање југословенске државе, са Црном Гором, довело је у питање целокупну италијанску политику на Балкану. Одржавања питање Црне Горе у јавности значило је покушај дестабилизације таквог стања. Независна Црна Гора омогућила би уплитање Италије у балканска питања, што је, с обзиром на њену зависност од италијанске подршке, било реално очекивати.

* * *

Чињенице несумњиво потврђују италијанску уплетеност у проблем Црне Горе и њене будућности након завршетка светског рата. Та је уплетеност била специфична, прикривена и уздржана. Делатност Балдачија, ма колико била приметна, била је прикривена другим обавезама и дужностима. Његови додири и сарадња са присталицама краља Николе и ројалистичким групама довели су до њиховог окупљања око Пламенца. Иако је Балдачи имао задатак да подстиче „покрет против садашњег стања“, он није био овлашћен да ројалистичким елементима обећава подршку Италије њиховим захтевима. У томе је прешао своја овлашћења. Поред тога, Балдачи је деловао и као агент министра Вујовића, тј. нејске владе. Балдачи је уверавао Пламенца и остале ројалисте да могу рачунати на италијанску финансијску и материјалну подршку. Касније се залагао и за италијанску оружану подршку побуњеницима.

Управо таква обећања навела су Пламенца, војводу Ђура Петровића, генерала Милутина Вучинића и остале да приступе припремању побуне, тј. окупљању својих присталица. При томе су рачунали на финансијску, материјалну и политичку подршку нејске владе. Помоћ са те стране потпуно је изостала, јер

⁷⁴ Мемоари Ника Хајдуковића, 425. Архив Историјског Института СР Црне Горе, фасцикла 297/II. Наводи да је Пламенац подигао устанак у Црној Гори „на своју руку и одговорност“. С обзиром на Вујовићеву делатност, тешко је прихватити Хајдуковићеву тврдњу.

нејска влада није била у стању да учини нешто значајније због недостатка средстава, људи и политичког утицаја. Први планови саопштени Балдацију заснивали су се на сарадњи са нејском владом. Побуњеници су тражили да краљ Никола дође у Италију или Албанију и тако пружи већу моралну подршку побуни. Кад се схватило да нејска влада није у стању да нешто учини, Пламенац се ослонио на помоћ италијанске владе и трупа у Котору, Бару, Вир-Пазару и Улцињу — у оружју, муницији и храни. У том погледу Балдацијева обећања и Пламенчева надања остала су неостварена због става италијанске владе. Тиме је побуна осуђена на неуспех.

Нема сумње да је „божихна побуна“ била израз незадовољства ројалистичких кругова и појединаца у Црној Гори. С обзиром на структуру црногорског друштва, поједини племенски прваци, везани за двор и династију, могли су окупити неколико хиљада присталица и повести их у оружану борбу. Њиховој одлуци допринеле су и тешке економске прилике у Црној Гори (глад, скупоба, незапосленост, болести), поступци власти и друго, али исто тако и малобројност југословенских трупа у Црној Гори, уздржаност генерала Милутиновића, суоченог са делатношћу ројалиста, и друго.

Захтеви побуњеника поднети француском генералу Венељу не садрже никакве елементе који би указивали на социјални карактер њиховог програма. Они су сувише конзервативни да постављају захтеве који би рушили традиционалну структуру црногорског друштва, чији су они представници и носиоци. Планове о друштвеним променама у Црној Гори не износи ни влада у Неју ни позив Пламенца на устанак. Побуњеници и Пламенац захтевају повлачење српских трупа из Црне Горе и њено поседање од стране савезничких одреда. „Божихна побуна“ представља покрет конзервативног дела црногорског друштва — обнову реакционарно-аутократске владавине — која нема ничег заједничког са стремљењима велике већине становништва. Делатност неколико ројалистичких првака и италијанских агената није, природно, могла да подстакне социјалну револуцију у Црној Гори. За покрет такве природе и размера нису постојали потребни услови и друштвене снаге. Чињеница да је у „божихној побуни“ учествовало три до пет хиљада људи то неоспорно потврђује, а њена краткотрајност и потоњи мир то доказују. „Божихна побуна“ је представљала епизоду у историји уједињења Црне Цоре и Србије, у коју су умешали прсте италијански агенти, настојећи да групе и појединце искористе за остварење својих политичких и других циљева.

Prof. dr Dragoljub Živojinović

L'ITALIE ET LA »RÉVOLTE DE NOËL« AU MONTÉNÉGR0 EN 1919

Dans cet article l'auteur examine une des questions les plus contradictoires de l'unification entre la Serbie et le Monténégro, ainsi que les conditions au Monténégro à la veille de la conférence de paix. Sur la base des documents de provenance italienne, l'auteur montre que l'Italie s'évertuait, par l'activité des officiers des services d'informations de l'armée de terre et de la marine, à inlluer sur les événements au Monténégro et à changer leur coura qui menait inébranlablement à l'union. L'ingérence de l'Italie était dissimulée et retenue. Le protagoniste le plus actif était Giuseppe Baldaci. Bien que des activités fussent visibles à partir du mois de décembre 1918, elles étaient masquées par son travail de journaliste. Le but que Baldaci se proposait était d'établir les contacts avec les partisans du roi Nicolas et les groupes de royalistes qui s'étaient rassemblés autour de Jovan Plamenac, ancien ministre. Quoiqu'il fût autorisé à inciter »le mouvement contre l'état existant«, c. à d. l'unification de la Serbie et du Monténégro, Baldaci n'avait pas le droit de donner aux chefs royalistes les promesses que l'Italie prêterait son appui à leurs revendications et à leur activité. Baldaci agissait, en outre, comme agent de Milo Vujović, ministre des finances du Monténégro, c. à d. du gouvernement de Neuilly. Baldaci a convaincu Plamenac et autres royalistes que l'Italie leur offrirait l'aide financière et matérielle. Plus tard, il intercédait en faveur des insurgés auprès de l'Italie concernant l'aide en armes.

Les promesses et persuasions de Baldaci ont incité Plamenac, le voïvode Djuro Petrović, le général Milutin Vućinić et autres à commencer de faire des préparatifs pour la révolte et de rassembler leurs partisans. Ils y comptaient sur l'aide politique, financière et matérielle du gouvernement de Neuilly. De telles expectatives ne se sont jamais réalisées, car le gouvernement de Neuilly n'était pas en état de faire quoi que ce soit à cause du manque de moyens pécuniaires, d'hommes capables et d'influence politique. Les organisateurs de la révolte exigeaient que le roi Nicolas vînt au Monténégro ou en Albanie pour leur offrir le soutien moral. Lorsqu'il devint évident que l'appui de Neuilly ne viendrait pas, Plamenac se fia à l'aide des troupes italiennes et du gouvernement italien. Les insurgés attendaient l'aide en nourriture, armes et munition des garnisons italiennes à Kotor, Bar, Ulcinj et Vir-Pazar. Les promesses de Baldaci et les attentes de Plamenac ne se sont pas réalisées à cause du refus du gouvernement italien de les offrir. La révolte était par là condamnée à l'insuccès.

Nul doute que la »révolte de Noël« était l'expression du mécontentement des groupes et particuliers royalistes des événements au Monténégro. Vu la structure sociale du Monténégro, les personages influents, renommés et liés à la dynastie des Petrović et à la cour ont pu rassembler quelques milliers d'adhérents de leurs tribus et de leurs villages et les mener à la révolte armée. Une telle décision a été facilitée par les difficultés économiques existantes et les souffrances (famine, cherté, maladies, chômage), par le, comportement des autorités locales, le petit nombre des troupes yougoslaves au Monténégro, ainsi que par l'attitude réservée du général Dragutin Milutinović, confronté avec la conduite des royalistes et par autres raisons.

Les activités des agents italiens et des chefs royalistes n'ont pas pu stimuler la révolution sociale au Monténégro, comme le pensent les historiens individuelles. Pour celle-ci il n'y avait pas de conditions préalables nécessaires. La révolte représentait le mouvement des forces réactionnaires de la société monténégrine. Le fait qu'à la révolte avaient pris part de 3 à 5 mille hommes, ainsi qu'elle était de courte durée, confirme cette observation de la meilleure manière. Pour cette raison, la «révolte de Noël» ne représente qu'une épisode dans le processus de l'unification de la Serbie et du Monténégro, à cause de quoi les intérêts italiens étaient compromis. Les Italiens étaient enclins à profiter de la disposition des groupes et des individus en vue de réaliser leurs buts politiques au Monténégro.